BUDANU MEZ

DERSLİK

3

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni

Musiqisi Üzeyir Hacıbəylinin,
sözləri Əhməd Cavadındır.

Azərbaycan! Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadiriz!
Üçrəngli bayrağınla məsud yaşa!

Minlərlə can qurban oldu,
Sinən hərbə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər,
Hərə bir qəhrəman oldu!

Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkan!

Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştaqdır!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

HEYDER ELİYEV

AZARBAYCAN RESPUBLİKACO ÜMUMMİLLİ LİDER

ADIGÖZƏL HACIYEV
QİSMƏT HACIYEV
FAİQ HƏSƏNOV

Ümumi tehsil müəssiserbo 3-cü siniferiz

Budanu mez

fenciz bädälä derslik

© “Təhsil” Nəşriyyat Poliqrafiya MMC

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
info@tahsilnp.az və derslik@edu.gov.az
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığınız üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

Mündəricat

I bölme. Yeə aile nä zın

DƏRSLƏR

1 Ud zını 10

2 Ya aile 12

3 Mısä bäbä 14

4 Suftäki pille 18

5 Asıl mekteblu 22

II bölme. Keşfimer nä ixtirarber

DƏRSLƏR

1 S´ä şımä h˝asılcä h´atkici 28

2 Ünsiyyet naq´a nä qe 34

3 Mic´er veh´i h´ayel..... 38

4 Suftäki çeşmeger..... 42

5 Robotär 48

III bölme.
Yö mənəvi dunya

DƏRSLƏR

1 Ya valideynber 54

2 Tesvir veh´i inşa yezmi si´i qeyde 58

3 Dialoqär 62

4 Dido ugut 64

5 Mik´esti baluğ nä balina 68

IV bölme.
Tabh´at nä yin

DƏRSLƏR

1 Noq´ Vatani 76

2 Fu 80

3 K´ibeno guc 84

4 Seyrano gügerçinber 88

5 Uzoq´ol där 92

Yazi

Suxus´u

H˝araq´ar

H˝araq´ar

1 Yeə aile nä zın

1. Ud zını
2. Ya aile
3. Mısä bäbä
4. Suftäki pille
5. Asıl mekteblu

1 Ud zıni

Zäz zınza barächä vez h"oroq'or yukoci.

Za tur Fatime vi.
Za soyad Vahabova vi.

Zox 8 yaşi.

Zın 3-cü sinifco h'ayeli. Zın zo dersimer h'ari suxus'ura vi.

Zo zäz lah"ki yıkä meşğuliyyet konstruktorızın cürebecüre fiqurber vodo'u vi.

Zın nuğa, zarafat si'i riji. Zox säd mik'e kahaluvol vi. Zın zo dersimber h'ari h"ar sox'on, zo neticerber in läp laxan yıx'ära.

Dustimer! Vi nä vinva barächä inşa yezmi si’irde, ac vö dustumbeə teqdim si’irde.

PLAN

1. Ugug teqdimsi’i
2. Zın yeə ailece
3. Za yaş
4. Zo sinif
5. Za dustumer
6. Zo h’ari cah˝atär
7. Zo pis cah˝atär

İnşa yezi si’iyez:

1. Plancä gürece vin veə barächä vezmi si’irde.
2. Mah’lımatär düz yezmi si’irde.
3. Vin vö h’ari nä pis cah˝atär yezmi si’irde obyektiv säbkädä.

TƏLİMAT

1. Mah˝lımatär yığcam teqdim si’irde.
2. Vin veə fikir asant cümlerbezin çüröp’q’ürde.
3. Cümlerber duz qurmi si’irde.
4. Ç’eliber duz yezmi si’irde.

“Agäm vez yıkän säx’än, albomcä vereğce vin veə şikil qikirde. Vin veə xasiyyeter in şikilce xa-h’urän yezmi si’irde.”

2 Ya aile

Yox ham lah˝ki böh'lus,
ham ma mehriban aile vi.

Hulu nıbä zäz yeə ailece
barächä h˝oroq'or yukächi.

Ud ya bäbä vi. Anox 68 yaş vi. Ad ailece pitindovor boh'lusi. Ya bäbärı h'aq'allu mıslah˝atär yus'uri. Gira veh'i cıgacä meyverbo därimber, qızılgülco kuluber qah'aci.

Udur ya nänä vi. Anox 65 yaş vi. Ya nänä lah˝ki kuçägi vi. Mehriban särx'än ın, telebkari. Ya nänä riyaziyyat məh'limi vi.

Udur ya dide vi. Anox 42 yaş vi. Ya dide duxturi. Lah˝ki mehribani. Adır xestexanächä işlemi yırx'äri Azarurboxun h'ari irh˝ari.

Ud ya adä vi. Anox 45 yaş vi. Ya adä şofuri. Ad ugo kıda lah˝ki mesuliyyetlu vi. Heleske ki idmera güre mesuliyyet ana gärdäncä vi.

Ud za h'amu vi. Am tarix məh'limi vi. Veten məhərbesice säx'äci, igiduväl si'irci.

Udur za boh'lu şidiri. Unur 10-cu sinifce suxus'uravi. Unur ugo dersimer h'ari suxus'uri. Çi ali mektebse q'abul yux'orcız ciddi hazırleşmi yux'oravi. Za şidrez meh'mar yux'or yıkäci.

Ud za şidi. Za şiyeri 7-ci sinifce suxus'uri. Ad idmancızın meşğul yıx'äri. Za şiyez edebiyyat fennicekir h"az h'aşxari.

Zäz ya aile lah"ki yıkäci. Ya ailece su-sundäz sär lah"ki yıkäci. Ya ailece pitinciber su-sunda h"ürmetcizin yanaşmi yıbkäri.

Ya ailece pitinciber qayde-qanuncä tabevi. Ugunda atku kıderber si'iri.

Har furärı uga atku kıdä si'irenäbägäm, ailə mat'ım möh"kem yıx'ära.

1. Qohumuvol h'ük'ü ç'eliber yezmi si'irde.
2. Yıvä ç'elbekir cümlerber qurmu si'irde.
   bäbä, has'är, yurulmi yıx'är; mağ, nänä, h"araq'ar, marağlu; yin, ya dide, meşğul yırx'är; dersimer, ciddi, ya habä, nezaret si'i.
3. H'azız dustumer! Vin nı vö ailerba veh'inda barächä mah'lımat h"azır si'irde.
   Vövön inşa nı yezmi si'ir yıx'ära.

3 Misä bäbä

1. Metn rolbezin suxodä.

Suxozker

1. Metnce turuna baräcä veə fikir yıpädä. Vez has'är, metnciz şımat'i halmäc tur qiyeci?
2. Metnce ça baräcä h˝abaraq'ara?

Elçinciber bağcä kuçmi säbkäci. Bağce acber pitindar k'ik'an qarşilemi sib'iri Mısä bäbä säx'äci:

– Salam, bäbä!

– Salam, za bälä!

Bağcä kuçmi säx'äyexan Elçin har yıgına pämäcar dıxantär axurar qurzäri, ugunda bäbäzın hangalä işlemi yıx'ärni..

Bağce säb boh'lusti där vi ni. İyeri har yancoxun qol-budaq sah'a vi ni. Feyi x'acreciyo yığra qunşirber ulu dära q'anik yığcan yıbkärni. Andärı şirin-şirin ixtilatär si'irni. Har gärän ın: "Ulu där qavh'ana xab-qil var säx'ä!" – yu'urni.

Ulucär ix'e Elçinir säd dığ ugunda bäbävon yıpäci:

– Bäbä, zın nı där qörh'ü h˝ar si'ir.

Bäbäz uga neveco fikircekir h˝az h'atkici.

Suxoye xan

Vö ferziyerber duz qetkici? Duz qedetki fikirber säx'äci?

Veə k´ean h´aqhadä

"Mısä bäbä" metn bədii metni. Bədii metnba hadiserbekir h˝abaraq'ari. Halmäc eserba obrazär yıx'äri.

Bədii metnba dialoqerekir in istifade si'iri.

– Salam, bäbä!
– Salam, za bälä!

} Uc dialoqi.

Mısä bäbä nä Elçin obrazäri.

2. Şikilce vez irqhi dära tur yıpädä, iye baräcä vez şi has'ärisän h˝abaraq'adä.

3. Metncizin halci fikir çüröq' ürü?

4. Mısä bäbä xususiyyeter yezmi si' irde.

5. Vez has' är, Elçiniz ça güre där qörh' ü yukocni? Metncer halä pärçä q' axu nı veə fikir izah sü' ürde.

6. Plancä irh˝ara nı mağıla xakilic yezmi si'irde.

PLAN

1. Kuz fesil h'oşxor
2. Elçinir ugunda bäbäzın hangalä çinarco där qörh'ü
3. Elçinir çinarcız qulluq' si'i
4. Elçino nuğa yıx'är

4 Suftäki pille (ixtisarcızın)

1. Vin metn intonasiyacızın suxodä.

Şikil tesvir si'irde. Metnco mezmuncızın iyo əlaqe vi?

Pitin laxan çağar riximber suftäki pillecer başlemi yıx'äri.

İdmi ulu pillerbezin qeç'iye başlemi yıx'ärdä mütlağ suncu xabäzın xabsurqhuyer h'acärgäri. Bänciye h'adeşkiyez, qideşkiyez uc vacib şertinekiri. Kövrek gämri serh'irde mütlağ hanavicän xabar surqhuye ehtiyac yıx'äri. Ulu xab yö məh'limi. Məh'limce xabar sideqhirnı qila h'ada qurzär namünkünü.

Säniber yäräç'ärcızın pillerber xakila ınkäni.

H'azız dust! Uğurco pillerbezin laxan qeç'iyezın h'ari h'amälber siqhir. Heleske ki säd dığ acärır va xabar surqhura.

Gülarə Munis

2. Metnce turuna baräcä veə fikir yıpädä.

Suxozker

Suxoye xan

Metnce turuna vin qah'ili? Şimat'i? Agäm vin metnce tur degişmi si'i säbkän, iyez şımäc tur qusura?

3. Vez has'är, "Suftäki pille" yıpädä şi nezerce surqhuri?

4. Metnce məh'lim şımä teqdim yıx'äri?

5. *Məh'limce xabar sideqhirnı qila h'ada qurzär namünkünü* fikir çeşnerbezin izah sü'ürde.

6. Metnce gürece hacic ç'iri?

A) Suftäki pille yıpädä mekteb nezerce surqhuri.

B) Suftäki pille yıpädä aile nezerce surqhuri.

C) Məh'lim insan yetişdirmi si'i ən müqəddes varlığı.

D) Uğur h'ari h'amälbö neticevi.

7. Metnce veh'i asas fikir yuzağcä qavh˝adä. Halä fikirce əlaverber si'irde.

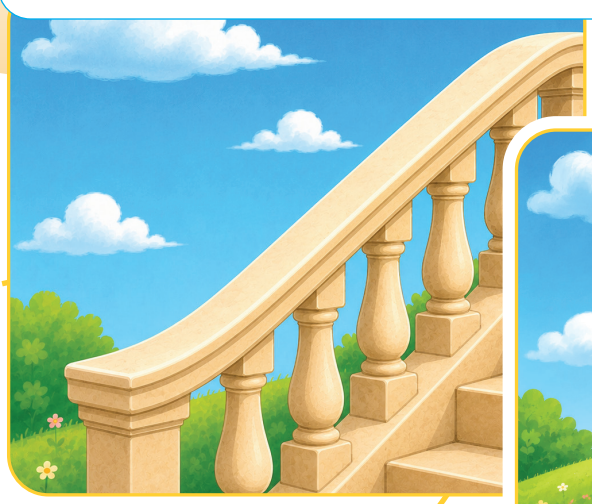
8. Ç'elbo eksine mena yezmi si'irde.

qurzär → ?

surqhu → ?

vacib → ?

9. Ulucärekir halcic *xabsurqhuye* şikili?

10. Vin ibir veye nä vö suxo metnce çekir h˝abaraq'ari? Metnbekir vin halci netice qah˝aci?

11. Vin vö məh'limce baräcä h˝abarq'adä. Vez ad şımä teqdim si'i yıkän yıx'ära?

12. H'ari h'amälberir va xabar surqhura fikir müzakire sü'ürde. Nətice qah˝adä.

13. Yıvä kelmerber nä ç'elbo birleşmerber cümlece işletmi si'irde.

Məh'lim, suftäki məh'lim, yıkän yıx'är, terbiye si'i, kuç'ägi nitq, h˝araq'ar, h'ayelber, sinif

14. Şikil tesvir si'irde. Şikilce mezmun metnco mezmuncızın tutuşdurmi sü'ürde.

15. Vin vö məh'limce barächä tesviri inşa yezmi si'irde.

Tesviri inşa yezmi si'iyez:

- ✓ K'ik'anber vez ano h'arä xususiyyetär, yoxsä qarä gürkem tesvir si'i yıkä ayird si'irde.

h´arä xüsusiyyeter tesvir si´iyez:

- ✓ vö məh'limce barächä gütre mah'lımat yutuxdä;(1-2 cümle);
- ✓ iyexan ano h'arä xususiyyetera (mehriban, semimi, teleb si'i və s.) barächä h˝abarq'adä (2-3 cümle);
- ✓ netice.

qarä gürkem tesvir si´iyez:

- ✓ vö məh'limce barächä gütre mah'lımar yutuxdä;(1-2 cümle);
- ✓ qarä gürkem (h'apxu buy, lah'a h'ülüm, luzu icin, kuşula reng və s) tesvir si'irde; (2-3 cümle);
- ✓ netice.

5 Asıl mekteblu

Zäz zo dustumbea baräcä zevez yezmi si'i yıkäci. Zox dustumer lah"ki vi. Andäkir lah"kindezın yin qunşi vi.

Yin andäzın ç'el säd si'irci ki, yin yö yıbkär cıgacä temizuvälcä riayet si'irden. Yaşıluväl qurumi si'irden. Yö məh'limerir yu'uri ki, yaşıluväl qurumi si'i yö sağlamuväl qurumi si'icmä säd şeyi.

Kuzulo väzra yin sa'a yarpağär suncukinda k'ot'ä si'iri. X'äcräciye väzra ma yin ya boh'lundäzın sınta nikimba kıda çabğari, yin andäz ya xabar qaşxar kumokuväl si'iri.

Yin h'id h'öx'ücmä q'usu, hüttüşün doru idmerce çabğari. Acber nuğa sib'iri. Andäz k'ulcä kıdärba kumok sü'ürü, giricer vorox'uri, acär temiz si'iri.

Yin yö məh'limcizın sınta Vatanco məhərbece şehid säbkända ailerba dıx-dıx q'ıl h'urot'uri. Yövor acber keən sebxin debkera. Yin sü'ü mah'räkärbeə acber in nah'rä sib'iri.

Pitindez yin lah"ki yıbkäci.

1. Metnce halci sualcız cuğab q'axu yux'ora?

A) Dustumber şımat'i ç'el säd si'ircni?
B) X'äsira dustumberi halci kıdärber si'irni?
C) Şehidero ailerbez şımä kumok sü'ürnü?
D) Dustumberi yaşılluğ qurumi si'iyez şi si'irni?

2. Metnce güre halcic duz däd?

A) Şehidero ailerboxun irh˝ar pitindo burci.
B) Q'usu, ham ma hüttüşün doru idmeroxun irh˝ar pitindo burci.
C) Dustimer h'ari kıdärber si'iye havaslendirmi sib'iri.
D) Fesilboxun irh˝a nı idmero kıdärber in degişmi yıx'äri.

3. Cümle tamamlemi si'irde.

Dustumer pitindez heleske lah˝ki yıbkaci ki, andärı ... .

4. Şehider şımat'i keən sebxin debkera?

5. Metnce veh'i asas fikir şi vi?

6. Halcic sağlamuväl kelmeco izahi?

A) andamco üzvero pitincerir nurmal fəaliyyet si'i
B) idmicir malice qonu
C) möh˝kem, gumrah

7. “Yin yö dustumbezin sınta hüttüşün dorundäz xab surqhu” mövzuce dialoq qurmu si’irde.

8. Yaşıluväl qurumi si’i yö sağlamuvol qurumi si’i yu’u vi yu’uyexun irh˝a nı veə fikir yıpädä. Yaşıluvälcä nä sağlamuvolcä arächä şi elaqe vi? Vin veə fikir çeşnerber qeşxira nı subut sü’ürde.

9. Şikilba bab “Asıl mekteblu halmä yıx’ära” turuna metn h˝azır sü’ürde.

Plancekir istifade si'irde.

PLAN

1. Dustumer
2. Puluno qab
3. Ləyaqet
4. Heco teşekkür sü'ü

"Yezmi si'irde *qeyinde, zehmet sädäxän, zın teşekkür sü'ürü* ç'elbekir in istifade si'irde."

2 Keşfimer nä ixtirarber

1. S´ä şımä h˝asılcä h´atkici
2. Ünsiyyet naq´a nä qe
3. Mic´er veh´i h´ayel
4. Suftäki çeşmeger
5. Robotär

1 S'ä şımä h"asılcä h'atkici

1. Sualba güre müzakire tuğodä.

Dustimer, vez keşfimba baräcä ix'eciz?

Bäs keşf şi veh'i vez has'äriz?

Keşf yıpädä...

2. Şikilce güre cuğab yuzağcä qöçh˝üyez çalışmi säbkädä.

3. Vez has'är, vö düstunur uga fikir şımä q'alan qöşxüra?

Yez has'äri ki, dünyacä lah˝ki keşfimer sax'äci: ulkärber, daryarber, meişetco h˝acätär...

➲ Dustumer, suftäcäri keşfimba barächä bäs vez şi has'äri?

4. Azarbaycancä tur şimat'i "Odlar diyarı" yu'uri?

5. Metn duz teleffüzcizın suxodä.

Halä azgaki vaxtimba idmer suru cımä sınta yeşemi yıbkärni. Ando ıbänkän cıgarber pänärber säx'äci. Azgaki idmer sınta ovula çabğari, so'ulu q'axu qüşxürnü. Lımäd dovur h'öx'ücü ki, h'atxacär atkuci. Har täräfcä yiz h'atkici, muk qiveci. Fey yıbkarcız idmerir riximber fikirleşmi säbkäci.

Aslıye atkudä, zäva s'ä qerh'irde andäz s'ä irqhir dädni. Amma ac ın ildirim veh'i andäz has'är dädni.

Sänıbä fah'ım yıvädä idmeriz itxaci ki, zäva s'ä qerh'i vaxtına därimberi s'ä qoni, acär yugori. Andärı yugär därimber qoni, acära h'ada sa'a k'ın˚ar set'erh'iri. Yugoär s'ä esiniz yortur dädni.

Kilacära andärı sa˚a k´ın˚ar, çaxmaxco qayerber su-sunciye qiçh˝ira nı s´ä h˝asılcä h´aşxi h˝ar säbkäci. Hulu qeydece idmerir s´a h˝asılcä h´ağaci, s´ä qusu h˝ar säbkäci.

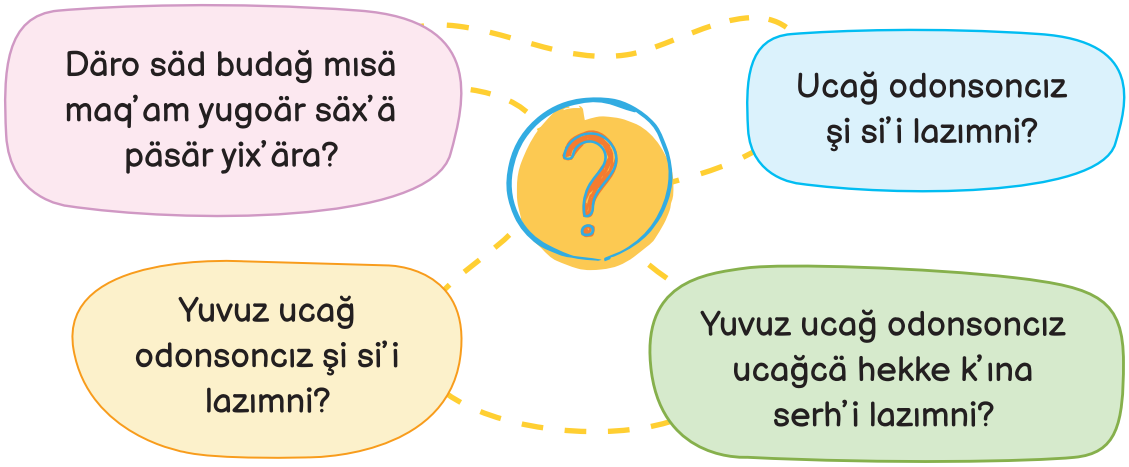
S´ä qurumi si´ir nä h´aqhu idmera şüurcä nı təsir si´irci.

S´ä adänsäncız h´aq´al işletmi sü´ü nä düşünmü yıx´är lazım yıx´ärni.

Halmä-halmä, idmerir s´ä qurumi si´iyez budağär gärmä payra eq´i h˝ar säbkäci. Ulu payri gärän-gärän ucağcä çusuvni. Ulu ucağara söch´ürücär ın payra eq´ivni.

Ucärır ma yavaş-yavaş h˝isablämi si´i verdişer h´amälcä h´ağaci.

6. Vez has'är, idmerir açа'a sualbez şımä suğab yus'ura?

K´eən h´aqhadä

- ✓ Nitqina meqsed nä intonasiyacä güre cümlerböx cürebecüre növrü vi. Neqli cümlerber ucärız misal säx'ä yıx'ära.
- ✓ Neqli cümlerba halcıcıcän säd hadise, vaxt, cıga, anlayış heç'i mah'lımat yus'uyezın çüröq'ürü .

Meselçün;

Zın parkına h'alsälavi. İdmerir s'ä h'amälcä h'ağaci. S'äro ehemiyyet lah˝ki vi. Hil qarayazi. Q'acira yiz h'aşxari. və s.

7. İdmero sınta yeşemi yıbkärcä nä fealiyyet si' iyo şi ehemiyyet säx' äci?

8. Metnce güre yıpä yıx' ära:

1. Azgaki idmerox düşünce säx' ä däd.
2. Azgaki idmer zehmetkeş säbkäci.
3. Azgaki idmerovon sualbez cuğab q' axu yux' or däbni.
4. S' ä azgaki idmero bäşäruğcä güre h' amälcä h' atkici.

9. Ucärekir sunciyeri s' ä h" asılcä h' aşxarcız kumokuväl si' irci:

A) virağ B) ildirim C) bulut D) so' ulu

10. Sxem tamamlemi si'irde:

11. Hisablemi si'i verdiser h'amalcä h'aşxarca sebeb säx'äci:

A) S'ä h'amälcä h'aşxi
B) Ucağ qurumi sü'ü
C) İdmero fey yıbkärcız veh'i istek
D) İdmero xuräk sorh'uyez veh'i istek

12. Metnce güre sebeb-nətice əlaqerbekir halcid ç'iri?

Sebeb	Nətice
İdmerir ildirimcoxun fah'am yıväci	İldirimcir s'ä qah'adä därimbo pärçärberi s'ä qeyin yugär säx'ä itxaci
H'atxacär atkusi	İdmerir h'içilekir halävär qıx'äci
İdmer ucağ qunox'u h˝ar säbkäci	S'ä h'amälcä h'atkici

13. Vö ibir qiye metnce güre sualbez cuğab q'axudä.

13.1. Metnce gürə idmeriz s'ä hanır yıväci?

a) Ugugundäz ugundärı h'amalcä h'ağaci.
b) Ptolomeyir yıväci.
c) Pänerbar q'axu quğoci.
d) S'ä idmeriz h˝azır qeydece yıväci.

13.2. Prometeyir idmeriz şi mıslah˝at sü'ürcü?

13.3. S'ä qurumi si'ir h'aqhu ça güre vacib h˝isab si'irni?

13.4. Vö suxo nä vö ibir veye metnce güre cedvel ses's'irde.

	Zo suxo metnce	Zo ibir veye metnce
Uxşari cah˝atär		
Alahi cah˝atär		

14. Metncer q'ad-şubud neqli cümle qöröth˝ür nı yezmi si'irde.

15. Cümle tamamlemi si'irde.

Agäm zın azga yeşemi säx'äcinän, ...

1) ... 2) ... 3) ...

Azgakiyer hilki yığra

1) ... 2) ... 3) ... qüşxüvni

Vövon vö yazi genişlendirmi si'ir yıx'ära.

2 Ünsiyyet naq'a nä qe

1. Şikilce şi tesvir säx'ä vi?

2. Sualbez cuğab yutuxdä.

- ✓ Ünsiyyet şi vi?
- ✓ Halcı vasiterberir idmero ünsiyyet h' ovoqhuye kumokuväl si'iri?
- ✓ Azgaki vaxtimba yıxtacära yeşemi yıbkär idmerox halcı ünsiyyetco vasiterber säx'äci?

3. Metn suxus'urdä intonasiyecoxun fah'am yutuxdä.

Dünya yerenmi säx'ä vaxtimba nä yazi, nä telfun, nä kompüter, nä ma elektronco şebekerber vi ni. İzgä cıgarba yeşemi yıbkär idmerovon su-sundäzın sürətli əlaqe h'avaqha yux'or däb ni. Ando su-sunäzın əlaqe h'ovoqhuyez bazgärän lah˝ki vaxt lazım yux'orni.

Halmä veh'ide bäs idmerir şi si'irni? Andärı su-sundäzın şımä əlaqe h'ovoqhurni?

Azgaki idmerir tabh'atcır andäz yıvä imkanbekir istifade si'irni.

Läp azgaki vaxtimba ünsiyyetco vasiterber conqolber säx'äci.

Säb conqol idmer şaduvolcä, mitkera nah'rä sib'iyezni. Q'ab conqol qibede pitindez has'ärni ki, yağı vi, davh'acız h˝azır yıbkär lazımi. Şubcu conqolcır el-ubä şäduvälcä nah'rä sib'irni.

Yıxta cıgarbezin əlaqe h'ovoqhu istekcir yazi h'amälcä h'aşxar vacib si'irci. Yazi idmero ən boh'lu keşfi. Yazi kolllektivcir h'amälcä h'ağaci.

Suftäcäri yazirber cürebecüre işarerber, xabäzın yini şikilber säx'äci. Azgacära idmerir q'olimba, qayerba, taxtärba h'ada yazi yezmi si'irni. Azgaki idmerir cürebecüre işarerbekir, resimerekir istifade si'ira nı ugunda, ugundo h'adätära, ugundo yeşeyişcä barächä mah'lımat yıväci.

Halcicısän säd mah'lımat çüröq'üyez bädälä idmerir eşyarbekir nı istafade si'irci. Azgaki şumerberi suftäcäri yazi keşf si'iri qeydece suftäcärı h˝isablemi si'i sistem in yeretmi si'irci. Şumerberi nık'ätco qabri nä neq'ekir kembilber h˝azırlemi si'irni, acära h'ada hisablemi si'irni. Xirice k'up' qörh'üra nı saqhu, ye ma eşyarbo say təyin si'irni.

Ucära h'adar lah˝ki dovürber yoç'uyexan h˝arifer yuzağcä qatkuci, elifba yerenmi sox'oci.

Ulu qeydece yazi formalaşmi säx'äci.

4. Metncä tur məzmuncä bab qaşxari? Bäs vin uyez şımäc tur yus'uvni?

5. Yazi şimat'i ən boh'lu keşf h˝isab si'iri?

6. Metncä güre yıpä yıx'ära:

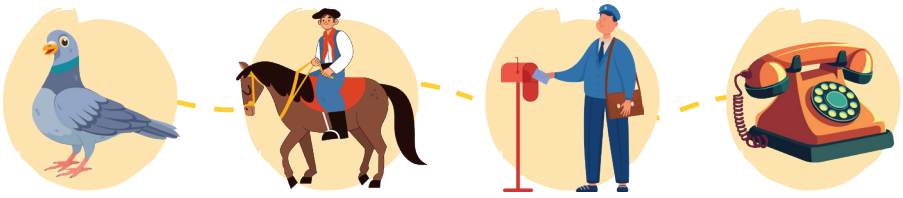
A) Yazico keşf hadäbäs'är idmero täräfcär säx'äci.
B) Suftäcäri yazirber h˝arifer säx'äci.
C) Yazico müəllif kollektivi.
D) Əlifba yazicer k'ik'eən yerenmi sox'oci.

7. Hadiserbo ça gürece säx' äye sebeber izah si' irde.

Hadise	Sebeb
1. İdmerir cürebecüre sayra conqolber yugor si' irni.	
2. Şumerberi xirirba k' up' qöröh' ürnü.	
3. Suftäcäri yazirber cürebecüre işarerber nä şikilber säx' äci.	
4. Suftä h˝arifer formalaşmi säx' äci.	

8. Metnce güre azgaki idmero bäşäruğärız q' iymet yutuxdä.

9. Sxemce güre h˝abarq' adä, iyez tur qiyede.

10. *"Mah' lumat har si' iyez gügerçinbekir in istifade si' irci. Acorovon "puştavayçi gügerşinber" in yıpäci"* cümle halsi cümlece xan eye yıx' ära. Veə fikir izah˝ sü' ürde.

11. Metnciz plan süqhürde.

Metnco plan surqhuyez:

1. Har abzas diqqetcizin suxodä.
2. Vin vö suxocär ç' elbo birleşmecizın ye ma cümlerbezin teqdim si' irde.

Çeşne:

1. Azga texniki vasiterber dädni.
2. İdmero su-sundäzın əlaqe zayifni.

12. ucärekir säd keşf yu'u ç'elo məna vi:

✓ k'ik'an mah'lım säx'ä säd şey q'axu yuzağcä qeçh"i

✓ k'ik'an mah'lım sädäx'ä säd şey q'axu yuzağcä qeçh"i

13. Ç'elbo eksine məna yezmi si'irde.

14. Cedvelce gürece h"abarq'adä. 3-cü sütun tamamlämi sü'ürde.

Hilki dovurcä ən lah"ki istifade yıx'är ünsiyyetco vasiterber	Acoro faydä	Acoro ziyan
Mobil telfunber Kompüterber Sosial şebekerber	✓ süretli əlaqe ✓ läp lah"ki mah"lımat ✓ halcisän suncu mah"lımatco dıx varaq'ar ✓ dunyacä veh'i hadiserbekir xabar surqhu ✓ mah'lımat läp dıx har si'i ✓ halcicisän suncu meselece barächä müzakire si'iri, netice qeçh"iri	?

15. Açä'a ç'eliber cümlece işletmi si'irde.

yazi, h"arif, əlifba, kompüter, sosial şebeke, mobil telfun, əlaqe

✓ Vin şımä cümlerber yezmi si'irde ki, vövön acerekir säb k'ibesti metn tertib sü'ür sox'o.

3 Mic'er veh'i h'ayel

1. Metn rolbezin suxodä.

Taleh məh'lim yop'ç'u väzıla Celil Məmmədquluzado "Miç'er veh'i h'ayel" hekaye suxus'u h'ayelba qudğucni. Ug ma anır yıpäcni ki, hekaye diqqetcizın suxädä. Heleske ki acäro müzakire yorğuri. Letiferi xabar qenci:

– Taleh məh'lim, belkem, yin hekaye pärärba eq'e nı suxädän?

– Va'a, Letife, dex'era.

1-2 h'ayel ugo aq'ulu cıgacär dillenmi säx'äci:

– Çäz dex'era?

– Agäm alä hekaye vinvez vin sudoxonän iyez ça güre "Miç'er veh'i h'ayel" tur yıvä, obrazära daxili alem, h'ayelbö heyecan q'ala h'adabarq'ara.

– Has'är säx'äci, məh'lim.

– H'azız bälärber, vin k'eən semenxide ki, kitab suxus'u faydälu vi. Heleske ki, kitab _____ .

Vez has'är, məh'limcir kitabco faydärbö baräcä halci fikirber yu'ura?

Məh'lomso ç'elberi h'ayelber havascä qubğäci. Pitinderi alä hekaye cüre-cüre suxus'uyez ç'el yıväci. Har h'ayelcir müzakirece lah˝ki feal yıx'ärcız hekaye diqqetcizın suxus'urni.

Qe 3-cü sah'at suxus'u dersni. Hekayeco müzakire yorğuvni.

Metnco ardi düşünmü säbkädä. Halmä tesevvür sü'ürde ki, vin suxo kitabco müzakire çağaravi.

Vez has'är, məh'limcir h'ayelbez şımäc sualber yus'ura?

H'ayelberi alä sualbez şımäc cuğabär q'axus'ura?

2. "Miç' er veh' i h' ayel" bədii metni fikirce vin qah' ili? Vin veə fikirber hekayece güre izah si' irde.

3. Bäs vin metncız şımäc tur qusuvni? Vin veə fikirber izah si' irde.

4. Vaz has' är, məh' limcir "Miç' er veh' i h' ayel" hekaye suxoz yıväyo meqsed şivni? Ulu hekayce çäkir h˝abarq' arce baräcä vöx mah˝lımat vi?

5. Məh' limcir ugo davranışcızın h' ayelbez halci hiss formaläşdirmi sü' ürü?

6. Metnce güre məh' lim:

1) telebkari;
2) h' ayelbez güzeşt si' ir;
3) h' ayelber lah˝ki yıbkäci;
4) boş vaxt h' ari yoroğuyez anda kitab suxus' u quroğuri.

7. Metnce güre h' ayelba baräcä h˝abarq' adä. Vez has' är, ulu h' ayelber kahali yıpä yıx' ärız?

8. Metnce veh' i asas fikir şi vi?

9. Cedvel tamamlämi si' irde.

Hekayce tenqid si' iri	Helayece tebliğ si' iri

10. Metncer säd qadar çel qöröç' h˝ür nı acäro məna izah si' irde.

Vin veə k´eən h´aqhadä!

Sualco cümlerbezin yın halcicisän sunsu hadisesä, anlayışcä, əhvalatcä baräcä yez hadäs'är mah'lımat qoni.

Yazice halmäc cümlerba xan sualco işare osuri.

Məs.;

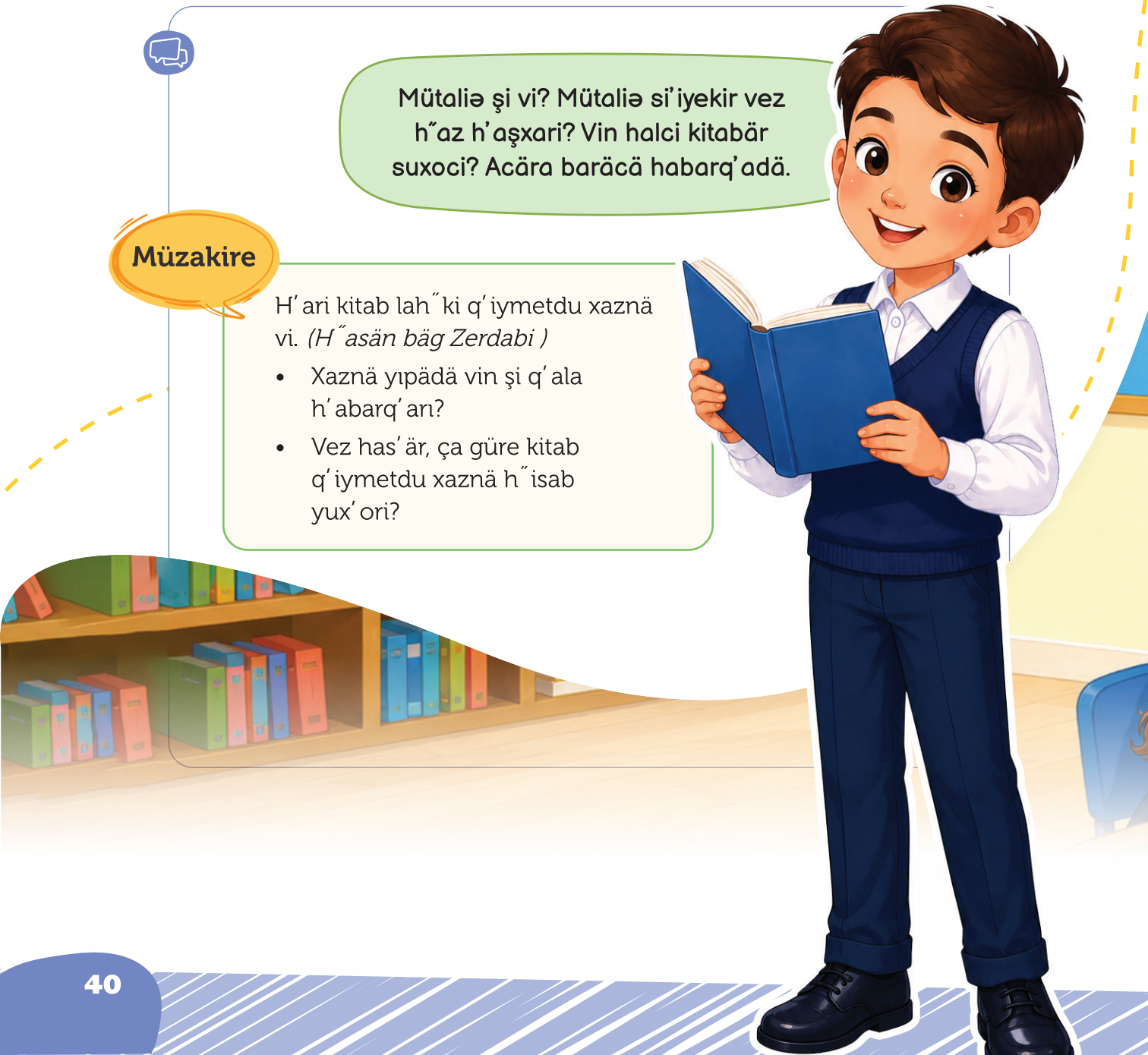
Vın kitab suxoci? Veə bäbä heye yeşemi yıx'äri? Veə şidreri neçənci sinifce suxus'uri?

Mütaliə şi vi? Mütaliə si'iyekir vez h"az h'aşxari? Vin halci kitabär suxoci? Acära baräcä habarq'adä.

Müzakire

H'ari kitab lah"ki q'iymetdu xaznä vi. *(H"asän bäg Zerdabi)*

- Xaznä yıpädä vin şi q'ala h'abarq'arı?
- Vez has'är, ça güre kitab q'iymetdu xaznä h"isab yux'ori?

11. Qad-şubud sualco cümle yezmi si' irde.

12. Şikil tesvir si' irde.

- Şikil tesvir si' iyez bädälä plan süqhürde.

4 Suftäki çeşmeger

Çeşmeg läp sade optik cihazi. İyeri h'ül zayıf veh'i idmero irqhiye kumokuväl si'iri. Dimeli, çeşmeg en lazımolu texniki ixtirarbekir sädi.

Quruluşcä güre sade veh'i çeşmeg läp dir, urtä esrba icad si'irci. İvo sebeb ma läp asanti: halmä alä dovurcä şeffaf şüşe istehsal si'iye başlemi säbkäci.

İdmeriz halä azgaki dovurba linzarbö quruluş nä xasserba barächä has'ärni. Alä vaxtimbeə linzarber şəffaf qayerber veh'i büllur nä berilcekir h˝azırlemi si'irni.

1

Suftäki çeşmeg 1280-ci säna İtaliyacä ixtira säx'äci. Suftädän acärux dästä dädni. Dästä veh'i çeşmeger XV esrce ixtira säx'äci. Ulu çeşmeger h'üla qabağcä xabäzın surqhurni. XIX esrce yaruyexan ibra yoroğu çeşmeger h'amälcä h'atkici.

2

Suftäki çeşmeger yıxtairqhi h'ari si'iyez bädälä duzaltmi si'irni. İve h'adar xeyli yoç'uyexan q'ala h'abarq'aci ki, halä alä çeşmeg çögen, şüarber sepelemi si'i linza osuyezin bodäirqhi nı duzaltmi si'ir yıx'ära.

3

Bäs çäz bädälä çeşmegco vatan İtaliya h˝isab yux'ori? Tarixcer mah'lımi ki, XIII–XV esrbeə İtaliyaco şüşe sorh'u ugo läp laxa seviyyece çurot'q'urcni. İtalyacäd ustarberi dunyace şüşesorh'u, iyekir cürebecüre şeyri h'azırlemi si'i, ac pardağ si'i ən h'ari ustarber h'isab yıbkärni.

Ustarber cürebecüre egri, çögen icin veh'i şüşerbezin işlemi yıbkärdä acoro optik xusisiyyeter in yuzağcä qah'aci.

Çeşmegerox cürebevüre növri vi.

4

Yö eracär k'ik'anki dovurbeə romacär veh'inderi suxus'uyez bädälä q'osä x'äd h'at'ili kolbarbekir istifade si'iye başlemi säbkäci. Halmäc kolbärberi h˝arifer boh'lus si'irni, acär iri h'ük'ürnü.

Axir ki, XIV esrce urtärberi me˚elciz qövs, XV esrce ibrimba yoroğu qövsümer ixtira si'irci. Hulu qeydece, çeşmeger yavaş-yavaş yin h'adät si'iri şikilce atkuci.

1. Ulu abzascä veh' icer metnce numre veh' i halci cıgacä eye yix' ära?

Zaman çoğorcızın ustarberi luparber cilalemi si' ira nı acär nazik si' irci. Qırağär qupmi dex' erciz halmäc şüşerba k' ik' eən taxtäcekir, iyexan demircekir, k' erep' cekir duzaltmi si' iri dästärber yoroğurni. Yığro sunciye İtaliyacä hanavisän sunda q' ala säb halmäd fikir qüx' ücü:güresen, lupa kitabco vereğce va' a, h' üla qabağcä süqhüren şımä yıx' ära? Amma ulu rixox säd çudaraq' ar cehet vi ni: şüşerber h' üla qabağcä xabäzın surqhu lazımni.

2. Säd metnce aid däd:

A) Çeşmeg h' aräbärır duzaltmi si' irci.
B) İtalyacäd ustarber şüşecizin işlemi yıbkär ən h' ari ustarberni.
C) Suftäki çeşmeger dästä dodu säx' äci.
D) Çeşmegco vatan İtaliya h' isab yux' ori.

3. Metnce güre yıpä yıx' ära:

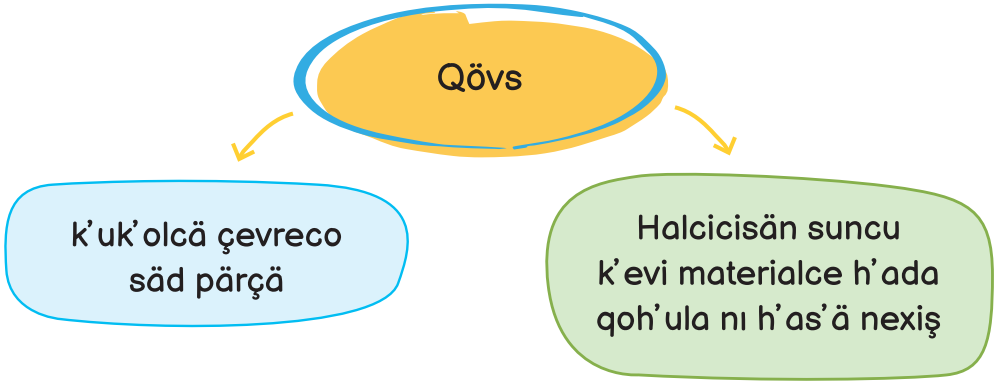
A) Çeşmeg XX esrco h' urä sänbeə keşf säx' äci.
B) Çeşmegerekir k' ik' eən yıxtairqhi h' ari si' iyez bädäla istifade säx' äci.
C) Ən lazımolu texniki ixtira veh' i çeşmeg quruluşca güre sade vi.
D) Romacär veh' inderi suxus' uyez bädälä q' osä x' äd h˝at' ili kolbäcekir istifade si' irni.

4. Çeşmegco keşf çäz bädälä ehemiyyetlü h˝isab si' iri?

5. Ulu sualbekir sunciyez metnce cuğab q' axu döx' öra:

A) Çeşmeg keşf si' iri italyacäd tuvni?
B) Suftäki çeşmeglər şımat' i dästäcızinni?
C) İbrimba yoroğu qövsümer mıs ixtira si' irci?
D) Çeşmegcä quruluş ça güre mürekkebi?

6. Ucärekir säd *qövs* ç' elo izahi:

Vin veə k´eən h´aqhadä!

"Suftäki ,çeşmeg" metn elmi metn h˝isab yux'ori. Bədii metncekir ferqli yıx'ära nı, elmi metnbeə açä'a xüsusiyyeterir ugug h'ük'ürü:

- ✓ mürekkeb cümlerbekir lah˝ki istifade si'iri;
- ✓ çetin ç'eliber lah'ki yıx'äri;
- ✓ halcicisän suncu sahece baräcä veh'i ç'elbekir lah'ki istifade si'iri.

7. Ulu metnco elmi metn veh'i subut si'irde. Metnce işlenmi säx'ä halci ç'elberir, cümlerberir iyo mez çetin sü'ürü?

8. Yıvä gäläcärbekir ç'elbo birleşme duzaltmi si'irde, acär cümlece işletmi si'irde.

şikil tesvir optik linza

qüsur bodäirqhi usta italiyacäd

kamera qanşär

9. Vez has'är, ulu metnce nitqino etiketerekir istifade si'ir yıx'ärız? Ça güre?

10. Agäm vin çeşmeg ixtira si'iren, ac vin halci furmacä duzaltmi si'ira? Ça güre?

11. Metnciz plan süqhürde, plancä bäb iyo mezmun yığcam h'abarq'adä.

12. Ç’elba hazetiri h’arifer ugo cıgacä eyede.

Çeşme...	k	g	keş...	v	f
italiyacä...	d	t	us...a	t	d
ix...ira	d	t	k’ere...	p	p’
ir...i	qh	q’	ş...şe	u	ü
b...llur	ü	u	suf...äki	t	d

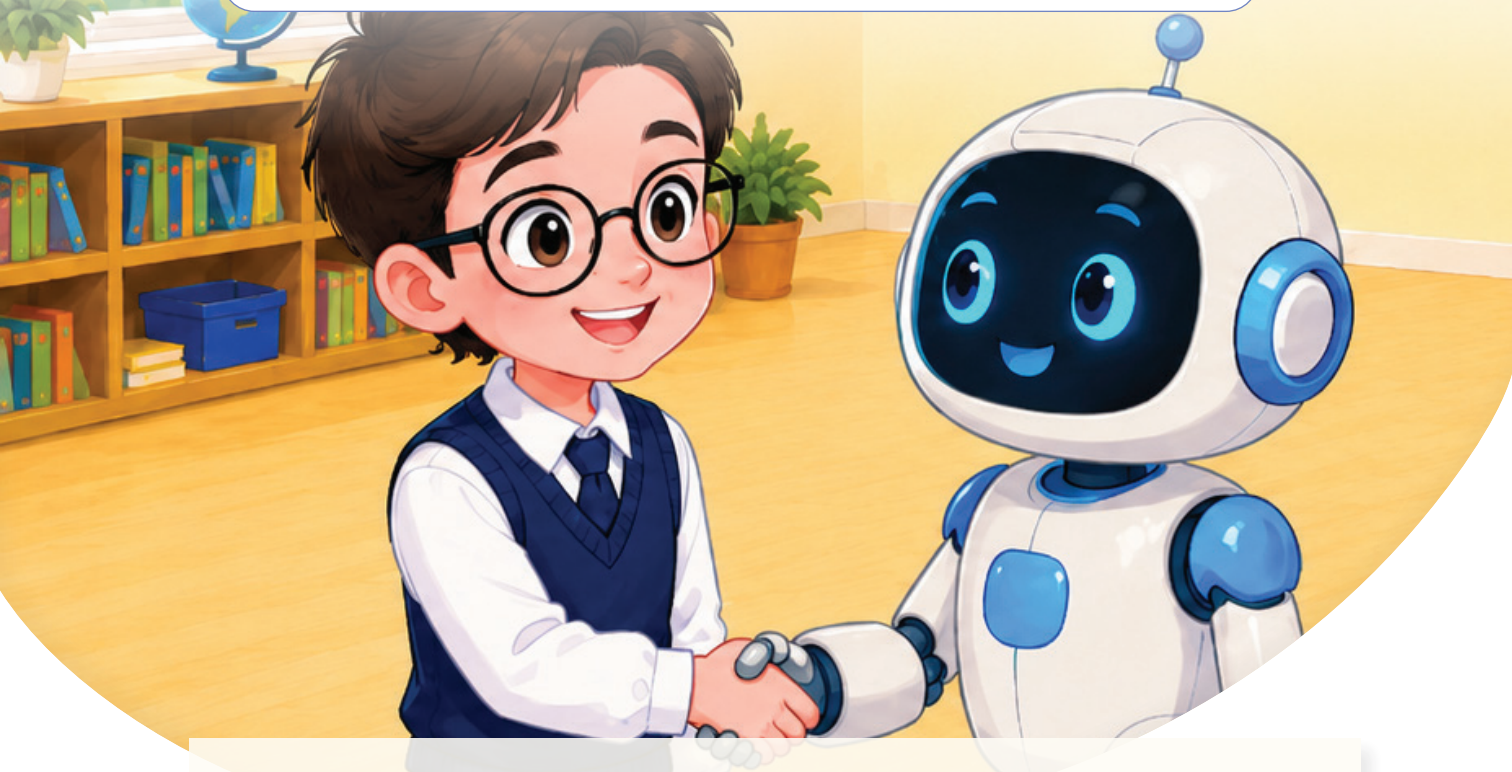
13. “Zın ixtiraçi säx’äcinän, ...” cümle 4-5 cümlecizın tamamlemi si’irde. Açä’a sualbez cuğab q’axudä:

- Vin ixtiraçi säbkäcinän vin şi kıdä surqhuvni?
- Vin şi ixtira si’i vi ni?
- Ça gürece vin halmä düşünmi säbkä ixtira si’ivni?
- Vö ixtiracekir cemiyyetciz şi fayda yıx’ärni?
- Vö ixtiracekir bäs vez şi fayda yıx’ärni?

14. Vez has’är halcicisän suncu keşfina, ye ma ixtirace barächa teqdimat h˝azirlemi si’irde.

5 Robotär

1. Şikilce şi tesvir säx'ä vi? İye baräcä vez şi has'äri?

I. Microsoft şirket yeretmi sü'üründekir sär säx'ä Bil Geytsa gürece, bodä sänbeə robototexnikacır lah"ki inkişaf si'ira. Robotär h"aräkät si'ira nı yıvä tapşuruğär h"asılcä h'aşxi fiziki qurğurberi. Robotärux qilimer, çerximer, kabelber nä surqhucär vi. Robotära qırağcär yıvä kamandarber q'abul si'iyez sensorber in quraşdirmi si'iri.

"Robot" ç'el läp sufta 1920-ci säna çexceno yaziçı Nobelo mükafat qeni Karel Çapeko "R.U.R." pyesce işletmi si'irci *(çexcono meza "robota" ç'el "herk'i kıdä" yu'u vi)*. Pyesce veh'i robotär täk säd mexaniki däd, ham ma bioloji varlığärni. Acorux, halmä heci qenen, idmice bab bazu xüsusiyyeter, meselçün, tüvisän yıkän yıx'är hiss däbni. Tur yini pyesce axirba robotär ulu ugucär duzaltmi si'iri idmerekir seçilmi yıx'är däd.

"Robototexnika" termincekir läp sufta Ayzek Azimovco 1941-ci säna çap sox'o "Duruçi!" elmi-fantastik hekayece istifade säx'äci. Senayece veh'i robotär h'amälcä h'atkizker halmä hisab si'irni ki, robotär irqhiye gürece gerek idmera uxşäri yıx'är.

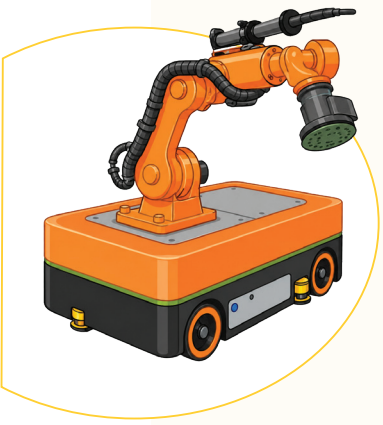
2. Yıvä pärä rulbezin suxodä.

II. Robotärır aq'ul nı ixtilat si'iravni. Acärekir säb robot manipulyator, la'ad mobil robot, üçüncü ma humanoid robotni. Robotär ugucära bäräcä h"abarqhari, harciyeri ugug tariflemi si'irni.

Robot manipulyatorcır yu'urni:

– Zo kıdä en asas kıdä vi. Zäkir zavudära nä kosmik stansiyarbeə istifade yıx'äri. Läp la xabt'im dodu idmeriz in nı zın kumokuväl si'iri, zovon anda siva so'ulu yıvä yıx'äri.

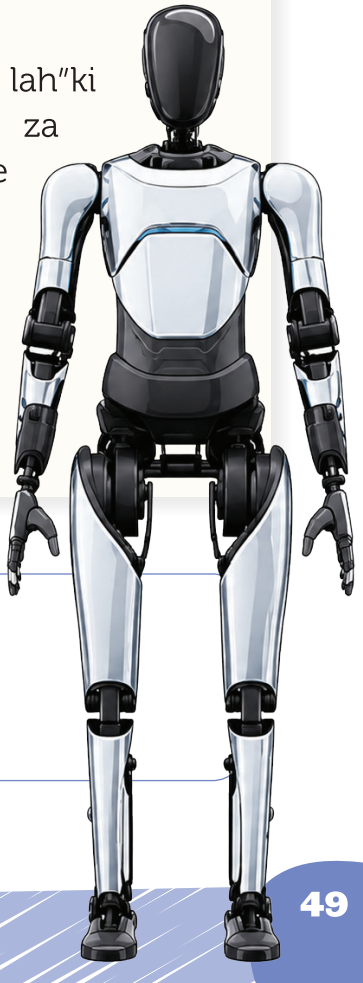

Mobil robotcır yıpäci:

– Zo kıdä nı lah"ki vi. Xestexanärba azarurbez darman nä so'ulu deşimi si'iri, zavudära xel deşimi si'iri, cürebecüre cıgarba h"aräkät sü'ürü, maneərber yobç'u yux'ori.

Humanoid robotcır yıpäci:

– Vövor ızgäcür yıx'ära nı, zın idmera lah"ki uxşäri vi. Zovon andäcmä za xabt'im, za qilim h"aräkät si'ir yıx'äri. Läp la Çince rixo polisco kädärber icra si'iyez zäkir istifade si'iri. Zın riximba istiqameter h'ük'ürü, puzmi si'iri qayderber yuzağcä qeçh"iri, zovon za sasınızın şofurbez xabardaruvol si'ir yıx'äri.

H"ayelbo Bilikco Portalcär

3. II metnce güre halci robotco fəaliyyet vin läp h'ari h"isab si'iri?

4. I nä II metnbo su-sunciyekir ça gürece ferqlenmi yıx'äri yıpädä. Vin veə fukir subut sü'ürde.

5. I metnce ulu sualcız cuğab q'axu döx'öra.

A) Robot ç'el suftä hanır işletmi si'irci?
B) Ayzek Azimovur robototexnika ç'el halci eserce işletmi si'irci?
C) Bil Qeytsir robotexnikacä barächä şi yıpächni?
D) Robotär halci materialcekir duzaltmi si'iri?

6. I metnce güre yıpä yıx'ära:

1. Robototexnika inkişafcä dovurco mah"sıli.
2. Robotärır idmico kıdä asant si'iri.
3. Robotäro ziyan läp lah"kivi.
4. H"ayatcä har cıgacä robotärekir istifade si'ir yıx'äri.

7. I metnce halcı cümle qah"an, metnco mezmuncız ziyan dex'era.

A) Robotär h"aräkät si'ira nı yıvä tapşuruğär h"asılcä h'aşxi fiziki qurğurberi.
B) Senayece veh'i robotär h'amälcä h'atkizker halmä h"isab si'irni ki, robotär irqhiye gürece gerek idmera uxşäri yıx'är.
C) Pyesce veh'i robotär täk säd mexaniki däd, ham ma bioloji varlığärni.
D) Robotära qırağcär yıvächär q'abul si'iyez sensorber in quraşdirmi si'iri.

8. Açä'acärekir säd robototexnika ç'elir yus'u məna vi:

a robotäro layihelendirmi si'i, istehsal si'i, proqramlaşdırmi si'iyezin meşğul yıx'är texnologiyaco sahe vi

b idmice xas veh'i funksiyarber (düşünmi yıx'är, h"ar yıx'är, q'arar qöçh"ü, analiz si'i) təqlid si'i maşinber, kompüterco sistemeri, ye ma proqram təminatı vi

9. II metnce güre su-sunciye bab qaşxarcär aşkar si'irde.

Mobil robot

Robot-manipulyator

Humanoid robot

Lah"kiter avtomobilco zavudära istehsalco proses iyo vasitecizın yıx'äri.

İdmi k'eən qür'ürü.

Xestexanärbeə iyo kumokcekir istifade sü'ürü.

10. Məişetce halci robotärekir istifade si'iri?

11. Agäm vin robot yeretmi si'i säbkäcinän, iyekir halci meqsedcizin istifade si'i yıbkärni?

12. Metnco II pärä elmi metnco qeydece yezmi si'irde.

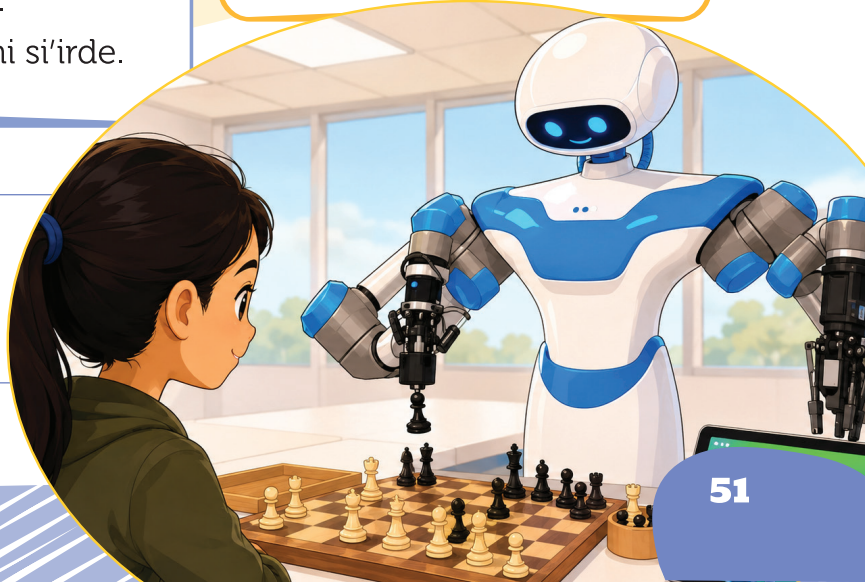
PLAN

1. I metnco xüsusiyyeter (terminber, çetin cümlerber) yuzağcä qah"adä.
2. II metnin xüsusiyyeter (dialoqär, obrazär) yuzağcä qah"adä.
3. Obrazäro dialoq deyişdirmi si'irde.

TƏLİMAT

Vin vö h"azır sü´ürü metn vö hambäzäru yutuxdä, ad müzakire sü'ürde.

13. Şikilce güre yığcam metn h"asılce h'oşuxdä.

3 Yö mənəvi dunya

1 Ya valideynber

2 Tesvir veh´i inşa yezmi si´i qeyde

3 Dialoqär

4 Dido ugut

5 Mik´esti baluğ nä balina

1 Ya valideynber

1. Açä´a sualba güre müzakire tuğodä.

2. Ç´eliber nä cümlerber duz teleffüz si´ira nı suxodä.

İdmicir hiç vaxt ugunda adä nä dida h˝aq´q´ h´adölgüla, anda xat´ircä qideşkira. Heleske ki andärı vın boh´lus si´iri, väz terbiye yus´uri. Anda h˝aq´q´ hiççäzın esil dex´era.

Färzänd meyvece uxşämi yıx´äri, adä-dide ma därа. Däroxun vın hakke h´äri irh˝an, säd hanimke ma iyo meyve h´ari nä kuçägi yıx´ära.

Vın va h´umur zehmetcizın yobuğ! Vö xalç´co därdına vın qhur qomoxus´u! H´ari h˝aruq´ ki, väz ın h´ari ç´eliber ix´e.

İdmeriz h´arituvol nä kumokuvol si´ir, vın h´arituväl h˝ar si´i säx´. Sundäz vın h´arituväl si´irde ad hekke rah˝at yıx´ärizägäm, vın nı säd hanimke rah˝at yıx´ära. Vın vo yıvä ç´ela h˝ada qet´il, ac h˝asılcä h´aşux. Vın va mezizın säd läc yıpä nı, va yık´ıla ızgä läc sumorqhu.

Vın vo pitin kıdärba h˝isabi säx´. Har gärmä läcära gürece vin vinväkir qamäräx´är. Hiç hano h˝aq´q´ h´amölgü , hiç hano zehmet zay sime´i. Vın bäşär si´irizägäm pitinda h˝urmet h´aqh, illaki ma q´usurbä.

Vınvın elm nä sanh´atco barxudä yıx´ärce h˝ar si´ir. Väz hadäs´är läcär h˝ar yıx´ärce säx´. Elm nä sanh´at h˝ar yıx´är pitindez vacibi.

"Qabusname"cer

3. Metnce çekir h˝abarq´ara vi?

A) aileci gütretuvälcekir
B) aileco boh´lux´ınekir
C) cavanbez yus´u nasıh˝atärekir
D) h´arituväl si´iyekir

4. Yıvä habärbo ç´el metnce halci cümlece babi?

A) Xeyirxah idmi keən sadanxana.
B) Izgänız pisuväl si´i uguguz si´icmä şeyi.
C) Bilikcovor h´ari dust dex´era.
D) Zehmet yideniniz rah˝atuvälce q´adır däs´ära.

5. Metncir cavambe halci xüsusiyyeter terbiyə si´iri?

edaletli yıx´är | ? | ? | ?

6. Yıvä cümle halci abzascä artırmi si´ir yıx´ära?

Heleske ki idmi sädtä elm nä sanh´atce güre üstünüvälce sah˝ib säx´ä yıx´ära.

7. Vez has´är, metnce işlenmi säx´ä cümlerber halci mezmuncä vi?

A) emr
B) xahiş
C) nasıh˝at
D) teleb

8. ucärekir halcic ailə ç´elo izahi?

a. sınta yeşemi yıbkär pitin qohumär
b. su-sundäzın elaqe veh´i idmer

Vin veə k´eən h´aqhadä!

Emrco cümlerba xahiş, istek, nasıh˝at, teleb yux´ori. Halmäc cümlerba xan intonasiyacä bab yıx´ära nı t´ik´, ye ma nida osuri.

Meselcün:

Väz aziyet sädäx´än, aläm pencere eçmi si´ir. (xahiş sü´ürü)

Vın qapu ecmi si´ir! (emr sü´ürü)

Vın idmeriz h´arituvol nä kumokuvol si´ir! (nasıh˝at yus´uri)

9. Vin vö valideynberir nä vö məh´limerir vez yıvä tövsiyerba baräcä h˝abarq´adä.

10. Şikilce güre säb mik´esti metn yezmi sü´ürde. Yıvä plancekir istifade sü´üde.

PLAN

1. Şikilce şi tesvir si´iri vi?
2. Tesviri halcı gütre ç´elizin yıpä yıx´ära?
3. Şikilse tücber vi?
4. Şikilcizın halcı fikir çüröq´ürü?

2 Tesvir veh´i inşa yezmi si´i qeyde

Yin vezin sınta tesvir si´i metn yezmi sü´ü h˝ar yıbkära.

Vez tesvir şi yu´u ç´eli has´äri?

Tesvir halcidisän suncu idmico xüsusiyyeter, ana gürkem ç´elizin teqdim si´i vi.

Tesvircir ham ma cıga, vaxt, eşyarber in ç´elizin tesvir si´iri.

Vin veə k´eən h´aqhadä!

Yin insa tesvir si´irizagäm:

1. Şexs teqdim si´iri (ana tur, tu veh´i, pişe...) ;
2. Şexsino irqhi gürkem tesvir si´iri (icin, kuç,buy, h´ülümba reng);
3. Şexsina uga h´arä alem (h´ari nä pis xüsusiyyeter);
4. Şexsina veh´i münasibet (zäz h˝az h´aşxari/h´aşxar däd, zäz ad yıkäci/ yıkä där və s.).

Yin cıga tesvir si´irizagäm:

1. Cıgasa tur yuni (muzey, mekteb, teatr və s.);
2. İrqhi gürkem teqdim si´iri (reng, bezek, forması və s.);
3. Cıgaco quruluş;
4. Cıgaco q´osic;
5. Cıgacä münasibet.

Yin vaxt tesvir sü´ürüzagäm:

1. Vaxt h´ük´ürü (yizanqarä, yuvuz, q´acira, säna fesilber);
2. Xarakterik xüsusiyyeter saqhuri;
3. İyez veh´i şexsi münasibet yu´uri.

Yin canlu varlığ tesvir si´irizagäm:

1. Canlu varluğ (bitki, h˝ayvan teqdim si´iri;
2. İrqhi xüsusiyyeter saqhuri;
3. İyo faydarber yu´uri.

1. Veə ailece baräcä h˝abarq´adä.

- ✓ Sual nä cuğabäroxun fah´am yutuxdä.
- ✓ Çeşnerbekir istifade si´irde.
- ✓ Yarumçuğ cümlerber tamamlämi si´irde.
- ✓ Vö hambäzärız sualber yutuxdä.
- ✓ Vin vö yıvä cuğabara ibir qiyede.

2. Veə ailese veh´indekir sär qöröh¨s´ür nı ana barächä tesvircizin veh´i inşa yezmi si´irde.

PLAN

- K´ik´an qarär irqhi gürkem tesvir si´irde;
- Kila h´arä xüsusiyyeter qeyd si´irde;
- Vin vö münasibet in yıpädä.

A

Qarär irqhi gürkem	İcin	H´ülümer	Kuçrimer
kuçägi yaraşığlu h´apxu buy	luzu için beğlü çilçil h´apxucmäd gurgum	lah´a S´ogä qovur sozogulä	lah´a luzu bonoş godäk h´apxus buruğ-buruğ şevecmäd

B

H´arä alem	
merd	xeyirxah
telebkar	yık´açux
ədalätlu	guclu
marh˝ämätlu	vatan yuko
säbırlu	dürüst
təmkinli	zehmetkeş
xabarxurad	

“Ç´elbo duz yezilmi yıx´ärcä;
Cümlerbo duz qurmi si´iye fah´am yutuxdä.”

3. Vez yıkän säx´än vövön halmäc sxemer in düzaltmi si´ir yıx´ära.

– Veə dida irqhi gürkem şımçäcı?

+ Ya dide lah˝ki kuçägi vi. Ana kuçrimer nä h´ülümer lah´a vi.

– Ana halci xüsusiyyetcekir väz lah˝ki h˝az h´aşxari?

+ Ya dide xeyirxah, zehmetkeş , ham ma telebkari.

Adäzın ive uxşäri sxem duzaltmi si´ir yıx´ära

– Veə ada qarär irqhi gürkem şımävi?

+ Ya adox h´apxu buyi. Ana h´ülümer qovuri.

+ Ya adä säbırlu, dözmi si´i, ham ma vatan yuko vi.

3 Dialoqär

1. Açä´a mövzurba dialoqär qurmi si´irde.

İvez bädälä:

- ✓ qrupära cüre säbkädä;
- ✓ mövzu qöröth˝ur qende;
- ✓ sualber h˝azirlemi si´irde;
- ✓ sualbez cuğab q´axudä.

Sualber tertib si´irizker vez metncızın çüröq´ü yuko fikir müeyyen sü´ürde.

Marketce

Kitabxanäcä

Sergice

Parkına

2. Vin dialoqär teqdim si´irde, acär vö hambäzäräzın müzakire si´irde.

3. K´ulcä halcicisän suncu mövzucä dialoq tertib si´irde.

4 Dido ugut

1. Metnce turuna baräcä vin veə fikir yıpädä. Vez has´är, metnce çekir h˝abaraq´ara?

Suncu ulkäco padşahcır qunşi ulkäco padşahcızın məhərbe elan sü´ürcü. Padşah Meharbece h˝azırleçmi yıx´äri. Anır ugunda didovon yu´uri:

– Ay dide, za debilqe qevin h´uşux.

Dide virx´i ni heç´i elsil h´uşarxari.

Padşahcır xabar qenci:

– Ay dide vın ça güre za debilqe h´uğo däb? Axi zın şahi! Za q´ala debilqe qudux´o nı zovon davh´aco meydancä qaç´u dex´era. Halmä h´ari yıx´ära ki, alä za debilqe h´uğo nı vın zäz davh´aco xeyir duva yus´u.

Dideri yıpäci:

– Ay dix, va debilqece q´osä huluç´arizker hiç hanız säd ziyan yıdävä, dunyacä en dinc canlı veh´i luzu gügerçincir yävä si´irci. Ugux ma şub danä mik´esti bälä vi. Gügerçinciz acär emin cıgacä boh´lus si´i yıkäci. Zovon ulu gına dodu bälärba värkä derx´era. H´uş ulu nıbä vın davh´acä q´ıl qas´ın qauç´.

Pagasi padşahär davh´aco meydancä gürüşmi säbkäci. Davh´a sü´üyez qüx´ü padşahcır xabar qenci:

– Bäs va debilqe heye vi?

– Za debilqece q´osä gügerçincir şub bälä qavh˝aci. Ya dideri yıpäci ki, gügerçinbo bälärba vädärkädän, gına qazemi siderden, yuxsä idmera q´ala lah˝ki balarber quşxara.

Davh´a sü´üyez qüx´ü padşahcır yıpäci:

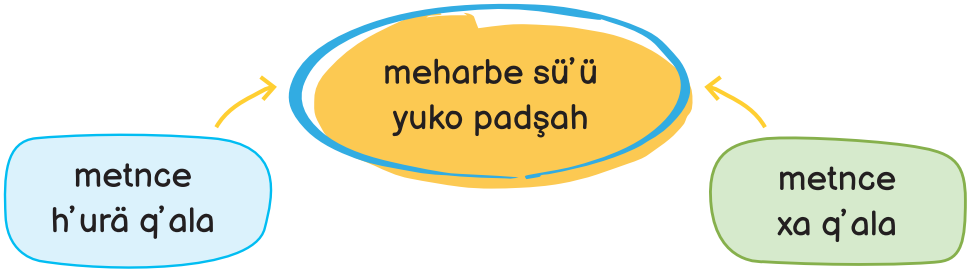
– Veə didez suncu gügerçinco yävä h´axis´u yıkän säx´ä däd. Bäs yin şımat´i ird axitmi si´ira nı hazarbezin idmero kuluber h´axus´uri?!

2. Metnco xakilic qaşuxdä. Vez has´är, la´a padşahcır şımä cuğab yus´ura?

3. Metnce halcı sualcız cuğab vi?

A) Dideri ça güre debilqe qüşxür däb?
B) İkinci padşah şımat´i davh´acä qılqas´ın qeç´iri?
C) Padşanco debilqe heye vi ni?
D) Şımat´i meharbe yux´or däb?

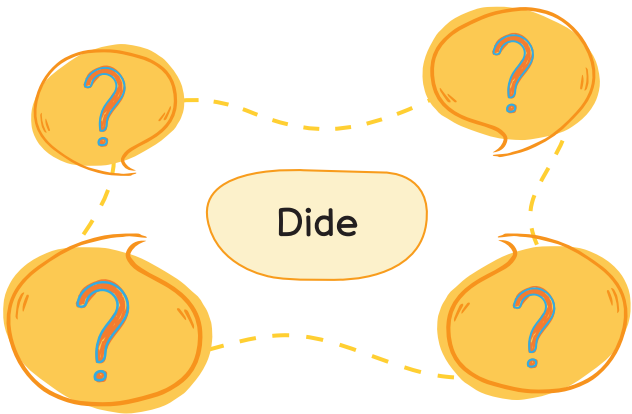
4. Sxemse güre h˝abaraq´adä.

5. Halcı fikircir şah davh´acär çekindirmi si´iri?

1. Meharbe sodox´o nı, dinc yeşeyış yıkän yıx´är
2. Davh´acä nah´rı si´iri şah məhərbece h˝azır sädäx´ä
3. Anda dido müdrik mıslah˝atär
4. Gügerçinco debilqece q´osä yävä si´iri

6. Metnce güre dida xüsusiyyeter qaqhadä.

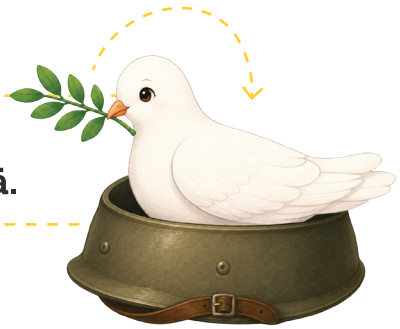

7. Agäm dideri debilqe quğocinä bägäm, şi yıx´är ni? Hadiserba axir şımä yıx´är ni?

8. Padşah ça güre davh´acä debilqe qudox´ä nı qeç´iri?

9. Metncizin halcıı fikir çüröq´ürü?

10. Şikilce nä metnce aräcä bab qadaşxar şi vi yuzağcä qah˝adä.

11. Vin vö ibir qiye metnce güre sualbez cuğab q´axudä.

11.1. Metnce gürece x´iyeq´aniker çoğor qayiğ hanır qurot´uri?

11.2. Qayığ ça güre x´iye dibce olq´oli?

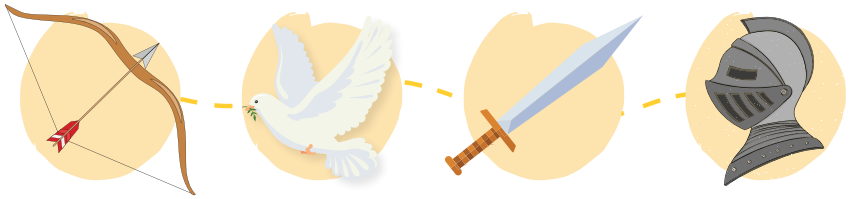
11.3. Ekipay şımä xilas yıx´äri?

11.4. Halcı gügerçincir ekipaj xilas si´iyez kumokuvol sü´ürü?

12. Sxemce güre h˝abaraq´adä, ham ma sualbez cuğab yutuxdä.

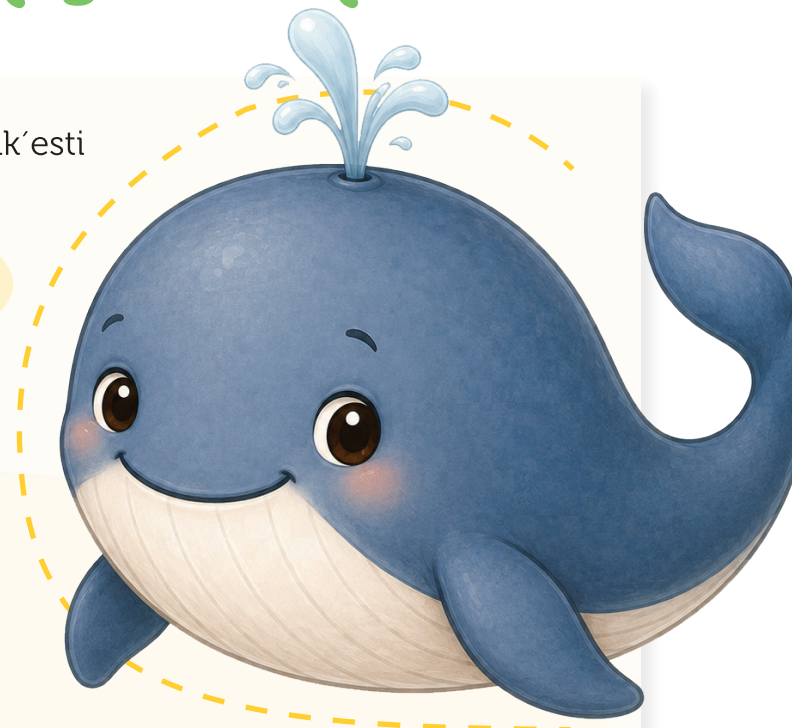

13. Şikilbekir halciye tur metnce vi?

14. Şikilber bab qaşxar ç´elimbezin evez si´ir nı cümlerber kuçurmi si´irde.

1. Gügerçincir ugo cıgacä çürөp´q´ürcü. **2.** H´ayelber abq´ulci. **3.** yazıco taxtäcä yezmi si´ira vi. **4.** daydacä üzmü yux´ora vi. **5.** Halävär vodori.

5 Mik´esti baluğ nä balina

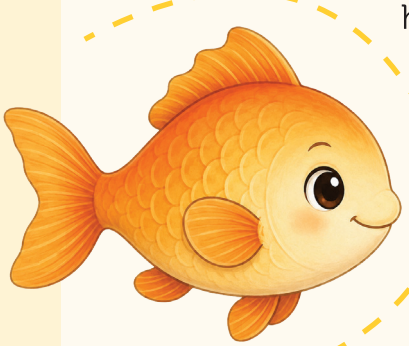

Säd dığ boh´lu balinacır mik´esti baluğcızın h˝ücetuväl si´irci:

– Ya boy h´apxusti vi! Yin bäşäruğlu vi! Yin ucäro baş-çirberi!

Mik´esti baluğ gärdän bägıla qiye nı büzüşmü sox´o qep´t´ili vi ni. Utanmi sox´o-yekir has´är däd ni şi yu´u.

Akanäçukan undoxun fah´am yus´u pısbağaciz ulu ixtilatcekir h˝az h´atki däd.

– Vın vo bäşäruğ hiç vaxt k´ibes h˝isab sime´i! Mik´eyeri bäşär si´iri balinarberi bäşär sidera!

Pitin baluğärır təəccübcizın acäroxun irh˝arni. Pısbağacır ulu h˝ücetuvälco qalib yüzağcä qeçhiyiz müsabiqe elan sü´ürcü. Qalib yıx´ärco şert halmä vi ni:

– İliver üzmü säbkädä. Baluğqulağı bağçäcär yäbärç´ä nı q´ılq´alh´al burulmi säbkädä. Boh´lu turbärbe q´osä zibil hazortu gurvä eçilmi säx´äci. Ulu gurvä hanovon k´ik´an vet´il säx´än, ad qalibi!

Pitin baluğärir uc q´abul si´irci. Qabağcä balina, iye xakila ma mik´esti baluğüzmü säbkänı h´ülar yäbärx´äci.

Boh´lu turbäcä çurop´q´uruc-mä balina çokko qep´t´ilci. İve säd

boh´lu roşutkä vet´ilivni. Mik´esti baluğcır hiççişin yıdäpä nı sakitce iye yancır yop´ç´u vüx´ücü. Pısbağacır yıpä gurvä q´axucizanbağcä uxşäri säd bitki kukunar yin qah˝aci. Uc tuğo nı halı boş cıgacä h´acinci. Zibil hazortu gurvä vet´ilci.

Mik´esti baluğ roşutkäcär yup´ç´u nı kilaxan epsilci. Nuğaci balinacoxun irh˝aci. İyo bäşäruğ itxa balinacä icina nı nuğa ruh qüx´ücü, iyeri mik´esti baluğ tebrik sü´ürcü. Zir-zibil hazortu gurvä vet´iliye gürece baluğär buğulmi yıx´ärcekir xilas säx´äci.

1. Metnce güre halci sualcız cuğab q´axu dök´öra?

A) Baluğär ça güre buğulmi yıx´ärcekir xilas säx´äci?
B) Pısbäğäcä buy hekedni?
C) Baluq çäz utanmi sox´oci?
D) Balinacır şımat´i baluğ tebrik sü´ürcü?

2. Metnce gürece yıpä yıx´ära:

A) Har kıdä sättä boh´lundärı bäşär si´iri.
B) Boh´lucber har kıda üh˝tecer qebeç´iri.
C) Mik´ecber in boh´lundärı h˝ar sib´iri.
D) Bazgärän mik´enderi boh´lundovon h´ari bäşär si´iri.

3. Metncoxun irh˝a nı duz nä ç´ir cuğabär ayird si´irde.

1. Balinacır mik´esti baluğcä rix h´ük´ürü.
2. Pısbağacır acärızin şert yorot´uri.
3. Mik´esti baluğcır pısbağaco mıslah˝at h˝asılcä h´öşxürü.
4. Mik´esti baluğcovon zibil qaläkäl gurvä vet´il yıx´äri.
5. Balina h´aq´allu vi.
6. Baluğ lovğa vi.

4. Halcic halciyezın bab qaşxari yuzağcä qah˝adä.

ziddiyyet yeretmi sü'ü ubraz

ziddiyyet h˝al sü'ü ubraz

bäşär si'i ubraz

5. Metncizın halcı fikir çüröq´ürü?

6. Yıvä cümlerber tutuşdurmi si´irde.
Vez has´är, acära mezmuncä emr, yoxsä hiss vi?

Ya buy bo´lusti vi!	Väz vo bäşär si´i hiç vaxt mik´es has´är sädäx´ä!
?	?

Vin veə k´eən h´aqhadä!

Yö meza nımäc cümlerber vi ki, acär laxa hissinizin, heyecancızın yu´uri. Halmäc cümlerbovon nidaco cümlerber yu´uri.

Meselçün;

Yaşemi sox´o Azarbaycan! Var säx´ä Azarbaycanco ordu!

7. Metncer nidaco cümlerber qöröth˝ürde.
Vinvez vin in nidaco cümlerber yıpädä.

8. Vin vö ibir qiye metnce güre sualbö cuğab q´axudä.

8.1. Balinarber heye yeşemi yıx´äri?

A) daryacä

B) kura

C) qulläcä

D) okeancä

8.2. Balinarbez ugucära yan-bucağ şımä irqhiri?

A) h´ülümerizin

B) ibrimerizin

C) h´ülümerizin nä ibrimerizin

D) sivezin

8.3 Balinarberi ov axtarmi sü´ürde şi si´iri?

A) Halä cıgacä sas har si´iri.

B) Halä cıgacoxun yux´ori.

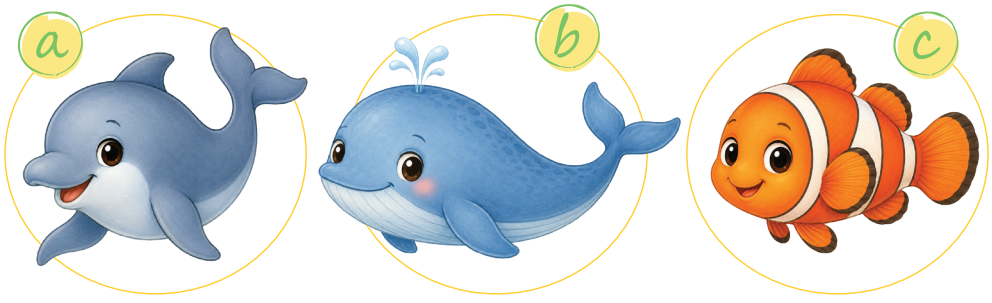
C) İyer yıxtan qapçoğori.

D) Uga beyincir har si´iri sasri analiz si´iri.

8.4. Cümlerber qöröth¨ürde.

1. h´aq´allu balinarber
2. Balinarbez ugucära yan-bucağ ibrimbezin irqhiri.
3. okeanca derinx´ına yeşemi yıx´är balinarber
4. Balinarber okeanco derin cıgacä yeşemi yıx´äri.

8.5. Halcid balina vi?

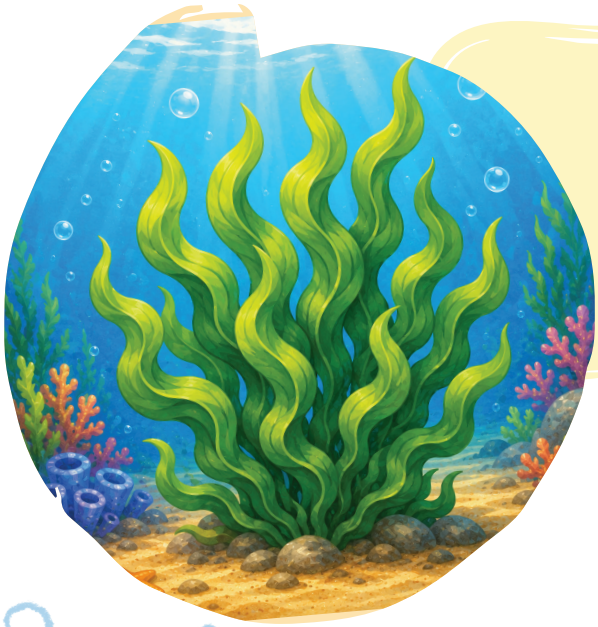
9. Şekilba veh´i varlığära turiber duz yezmi si´irde.

Y	A	D	R	A

U	B	A	Ğ	L

N O Y U S

U B A Ğ L Q A Ğ U L İ

10. “Daryacä yeşemi yıx´är cannirber” yu´u turuna k´ibesti metn tertib sü´ürde.

4 Tabh´at nä yin

1. Noq´ Vatani
2. Fu
3. K´ibeno guc
4. Seyrano gügerçinber
5. Uzoq´ol där

1 Noq´ Vatani

1. Vö dustimbö sualbez cuğab q´axudä.

2. Metn intonasiyacizın suxoda.

3.

Suxozker

Vez has'är, metnce çekir h˝abaraq'ara?

Suxoye xan

Metncizın ç'üröq'ü fikir yuzağcä qavh˝adä.

Noq´ dunyacä harçar gucdu, harçar herk´ivi. İyeri pitin idmeriz ham so˚ulu yus´uri, ham ma acber uga k´oh´uye qobuni. Idmerir iyez h´ari qulluq´ sideirde noq´ dıx q´us yıx´äri, iye kuçrimer luzu yıx´äri, h´ari irh˝adä ma har yığına cavanneşmi yıx´äri. Noq´ Vatani.

Säd yığ q´usu sär furi rixizinqal çağari q´eçik. Ulu q´usu h´aq´alluvi q´eçik. Harço mez haväs´äri q´eçik. Bixas anız säd uzaq´al sas ix´iri, qet´il ni ibir qusuri. Sas ana qilimba q´aniker qaşxaravi q´eçik. Uga q´ıl noq´a h´ada qusuri, ibrimer iye verkiri. Läp açä derincer säd zarıntı sas ix´iri. Unur xabar qoni:

– Uzaq´al tu vi?

Noq´ meza quşxari:

– Ay q´usu, vın tu vi?

Q´usu furärı cuğab yus´uri:

– Zın vo färzändi.

Noq´äri yu´uri:

– Färzändcız gerek ugunda dideo mez haväs´är. Haväs´är so-dox´on, ad därdınır çurutmi si´ira. Vin lah˝ki laqeyd idmeri. Zın ye-renmi säx´äci ki, zo särvät zo färzändärız yıvädän. Zo färzändär ma ...

4. Metn şımä tamamlemi sü´ür yux´ora?

Vez has'är, noq'ärı ugo ç'el şımä tamamlemi si'ira?

Q'usu furärı iyez şımä cuğab yus'ura?

Metn tamamlemi sü´üyez bädälä:

- ✓ Metn diqqetcizin suxoda;
- ✓ heçer cümle seçmi si´irde;
- ✓ har ubrazco fikircoxun fah´am yutuxdä.

5. Noq´ çäz Vatan h˝isab yıx´äri?

6. Q´usurı çäz ugug noq´o färzänd h˝isab si´iri?

7. Noq´ ça güre uga färzändärekir narazivni?

8. Şikilber müqayise si´ira nı säb k´ibesti metn tertib sü´ürde.

2 Fu

1. Şikil 4-5 cümlecizın tesvir si´irde.

Fu en boh´lu nəh´meti. Yö xalç´cır fu müqeddes h˝isab si´iri, ac q´elizin sınta sufräcä osuri. Sufrä vodordä ma fu harça k´ik´an sufräcär qoni.

Fu yerenmi säx´äzker h´apxu säb inkişafco rix yop´ç´uci.

Tarixçerir nä arxeoloqärır yu´uri ki, fu idmeriz 15 hazar sän iver h´urän has´ärni. Qayeco dovurcä ya ecdadärır qul çig-çig so˚ulni. Kilaki dovurba qul qayerba arächä sorh´u nä rah˝ac x´iyezin çıxar si´ir nı q´ınzıl h˝azır sü´ü h˝ar säbkäci. Dimeli, suftächäri fu q´ınzıl cımäc säx´äci.

Azgaki idmerir s´ä h˝asılcä h´ağayexan qeyner qayece h´ada şit k´uk´ sorh´uye başdemi säbkäci. İlivezin ma qidaco problem mik´e nı säx´än h˝al sü´ürcü.

Asıl fu azga misircendärır söch´ürcü. Andärı rah˝aye nä x´iyo qaruşuğ feyi kürece eyeci, halä xemircekir andärı lah´ki läzätdu fu söch´ürcü.

Fironberekir sundo serdabecer säd şikil vorot´q´urci. Ulu şikilce Azgaki Misirco fuyo k´ul, azgaki fu sorh´undärır şımä xemir vot´onku, cürebecüre qeydece – gurgum, konuscımäc, läp furcıma soxuru fu nä k´uk´ sorh´u açux irqhiri. Misircendärır k´uk´ri quş, sfinks, baluğ, piramidacımäc formarba h˝azır si´irni.

Azgaki yunanberi ma fu neq´ekir h˝azır si´iri formarba sorh´urni. Halä formarba tur "klibanos" yu´urni.

Arxeoloqärır subut si´irci ki, suftä fuyo bitki şam däro qozarbekir cäx´äci. Läp azgaki dovurba idmerir şamro qozarber veder nı ser˚iri, sätä gärd cımä si´iri, iyexan iyekir fu sorh´urni. Halmäc fuyero qalığär ibtidai idmerbö yäşämi säbkä pänärba vorot´q´urci.

Läp kilaki dovurba idmerir dan veh´i bitkirber becermi si´i, çovdarcekir nä qulekir fu sorh´u h˝ar säbkäci. K´ik´anki vaxtimba söch´ürü fu qayecmä k´evi yıx´ärni. Kilaki vaxtimba tesadüfce güre maye h˝asılcä h´öx´ücü. Xemirco vop´tu mayecizın soch´ürü fu yumşağ nä läzätdu säx´äcni.

Hindcendärır fuye barächä yu´uri: "So˚ulu haşke qida vi, amma fu qidaco boh´lu dide vi".

2. Fu çäz müqeddes h˝isab si´iri?

3. Metnce fuye barächä ulucärekir säd yu´ur däd:

A) Hindcendärı fuyevon *xuräkäro dide* yu´uri.

B) Suftä fu q´ınzılcımä säx´äci.

C) Qul h˝uvo qayerbezin sarh´aci.

D) Suftächäri fu şamco qozarbekir veh´i rah˝ayekir söch´ürcü.

4. Fuye baräcä ç´ir fikir q´axudä.

A) Yunanberi fu neq´oc qabra sorh´urni.

B) Suftäcäri fu yunanberi söch´ürcü.

C) neq´oc qabıla tur *klibanos* yu´urni.

D) Fu cürebecüre danlu bitkirbekir söch´ür yıx´ära.

Vin veə k´eən h´aqhadä!

Ç’el	Ç’elo mənа	Şikil
arxeoloq	Azgaki abiderber, azga yeşemi säbkä idmero h˝ayatco terz, ando h´adätär nä inancäro baräcä mah˝lımatär yuzağcä qeçh˝i şexsimberi.	
firon	Azgaki Misirce padşahi.	
serdabe	Säd qadar qaburber veh´i q´uma q´ankid utağ yu´u vi.	

sfinks	yaru şir, yaru idmice q´ıl veh´i fiqur.	

5. Metncer vin nı säd qadar ç´elib seçmi si´irde, ulu qeydecizın işlemi säbkädä.

6. Agäm noq´ zeherlenmi säx´än, keyfiyyetdu fu söch´ür yıx´ärız?

7. Fuye baräcä 3 habärbö ç´el qöröçh˝ür nı vö däftärcä yezmi si´irde.

8. T´ikro cıgacä bab qaşxar ç´eliber yezmi si´irde.

növ	yit	fu	nusu
tonu	h˝aräc		

... xemir sörh´uyezin h˝asılcä h´äşxar rah˝ayö məmulati. Pämäcar q´ala fuyezin ..., ... nä... so˚uli. Fuyo cürebecüre... vi. Azarbaycanca ... fuyekir lah˝ki h˝az h´aşxari.

9. "Tonuc fu" turuna säd tesviri inşa yezmi si´irde.

3 K´ibeno guc

1. Metn duz suxoda. Möterizece veh´i ç´elbekir bab qaşxar qöröçh´ürde.

İdmerir daryarber, kurimber lah˝ki zibillemi si´ircni. Ugunda xaba h´atku haşke daryacä, kura sah´acni: plastikce nä şüşece qabri, so˚uliyer artux itkinicer, demirco qırıntirber, kınä eşyarber.... Amma ucärekir en pis veh´i zeherni. Zavod nä fabrikerar zeherlu madderber x´iye h´aletkilde x´iye veh´i cannurber saq´a vitkicni. Demirco qabri, demirco turberber daryacä dibce su-sunciye h´ada k´ot´ä yıx´ärni, iye xan okeanböxun h´alotkul çağarni. Daryarber, okeanber idmerir sat´h´a zibilbezin (boğulmi yıx´ärni, çirklenmi yıx´ärni). Uga dibce k´ot´ä säx´ä zibilbekir okeancovon h˝aräkät sü´ür yux´or däbni. Ham ma näfäs qevin yudox´orcekir gucunar orox´orni. Ugucära färzänd veh´i daryarber, neverber veh´i kurimber yığri yoç´uyezin mat´ım lah˝ki zeherlemi yıx´äri, sar˚arni. Heleske ma okean ın zeherlenmi yux´orcä başdemi yux´orni.

Säd yığ okean ç´innemi sox´oci, idmero sat´h´a zibilber anda ugundäz (kilaxan, xakila) elsi yıkän säx´äci. Okean alopkul-yulopkulci, selina dünmü sox´oci. İyeri h´apxu därimber, läp dağri nı,

k´uliber in h´axuci, dağıtmi si´irci, uguguzın qeyin tuğoci. Haşke h´axu h´as´äyexan itxaci ki, säb boh´lu q´ol dağcımä qep´t´li vi, hiç ugo cıgacär in terpenmi sox´o däb.

2. Idmero okean çirklendirmi sü´ünda baräcä vin veə fikir yıpädä. Andovon vez şi yu´u yıkäcni?

3. Sualbö cuğab q´axudä:

- ✓ Kurimber sa˚a vitken, şi yıx´ära?
- ✓ Daryarber sa˚a vitken, şi yıx´ära?
- ✓ Okeanber sa˚a vitken, şi yıx´ära?

4. Okeanco h˝äräkätce baräcä veə fikir yıpädä. Vez has´är, iyeri haşke dağıtmi si´iriye h˝aq´luvni?

5. Idmeriz vin halci mıslah˝atär yus´uvni?

6. Vez has´är, har ç´innemi säx´ädä harşke dağıtmi si´i lazımi?

II

Sel lah˝ki teecüblenmi säx´äci, iyez q´ol un uguguzın çüğü yıkän säx´äci. Har gälcär q´ola h˝ucum si´irci, har gälcär iye ugug h´at´uci, h´at´uci. Amma ad hiç ugo cıgacär ın terpetmi sü´ür sox´o däb. Axırce yurulmi säx´ä nı kilaxan çekilmi säx´äci. Sättä x´äd çekilmi säx´äye xan alä q´ol ça güre qevin sodox´o q´ala h´arq´uci.

Boh´lu q´ola q´anik mik´esti, mik´esti veyiyizken ın eq´i säb qaye vi ni. Ulu k´ibesti qaye boh´lu q´ola q´anik çop´ç´uvni, uga nı yaru noq´a q´osä veh´iye güre iyeri boh´lu q´ol k´ev-k´ev süqhür h´avaqhavni.

Yıpä yıx´ära, k´ibes ye ma boh´lus yıx´ärcox ferq däd, vın şi ci´i, vın heye yıx´är asasi. Lazımolu cıgacä säbkädä k´ibestirber in gucdu yıbkäri.

7. Selino teecccübce sebeb veh´i şi vi ni?

8. Selinovon şımat´i boh´lu q´ol ugo cıgacär terpetmi sü´ür sox´o däb?

9. K´ibesti qayecir uga guc çekir qonni?

A) daryacär B) boh´lu q´olar C) noq´ar D) selinar

10. Metnce veh´i axırıncı abzasce güre müzakire tuğädä. Qe vin ın k´ibecberi. Veə guc çari? Vövon veə boh´lundäz dayaq säbkä säbkäciz?

11. Agäm okeancız vin tur yus´u säbkäcinän, iyez şımäc tur qusuvni?

Vin veə k´eən h´aqhadä!

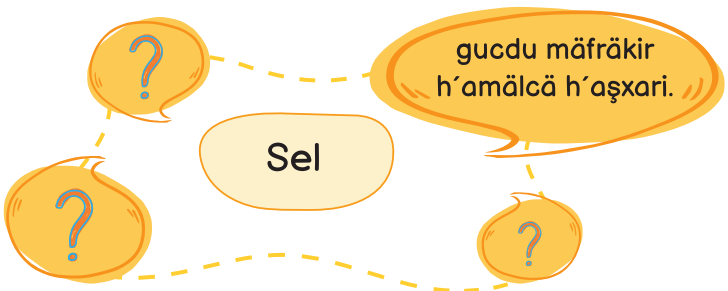
Suncu cinsinar veh´i varlığär ferqlendirmi si´iyez acärız tur qusuri. Halmäc turib hemişe boh´lu h˝ariferizin yezilmi yıx´äri.

Meselçün, Nərgiz, Nicat, Boku, Qubä, Azarbaycan xüsusi isimeri. Heleske ki, ulu turiberir acär la˚acärekir ferqlendirmi si´iri.

İdmice turiber, soyadär, şəhər, ulkä, okean, darya, kur, kum, qesebe və s. yus´u turiber xüsusi isimeri.

12. Vin ibir veye metnce güre sualbez cuğab q´axudä.

12.1. Selina barächä veə k'ean itkinicera güre sxem tamamlemi si'irde.

13. Vin selina şahid säbkäciz?

14. Şikilber bab qaşxar cümlerbezin elaqelendirmi si´irde.

1

2

3

4

a Seliniz boh´lu q´ol uguguzın çüğü yıkäcni. Har gälcär q´ola h"ucum si´irci, har gälcär iye h´avätäci.

b Zavod nä fabrikerar zeherlu madderber, demirco qabri, demirco turberber daryacä dibce su-sunciye h´ada k´ot´ä yıx´ärni, iye xan okeanböxun h´alotkul çağarni.

c Okeancır h´apxu därimber, läp dağri nı, k´uliber in h´axuci, dağıtmi si´irci.

d Okean alopkul-yulopkulci, selina dünmü sox´oci.

15. Säd qadar xüsusi isim yezmi si´irde.

16. Açä˚acäro harciye baräca şubud xüsusi isim yezmi si´irde.

Okeansä turiber: _____

Daryasä turiber: _____

Kura turiber: _____

4 Seyrano güğerçinber

1. Metn rulbezin , ham ma ifadeli suxoda.

Seyrano dust Säftärir anız q´ab güğerçin quğoci. Güğerçinbekir säb heç´i lupluzu vi ni. Li´iye gola elə bil sozä gos yobğuvni.

– Ay dide, sudä irah˝ ucär şımä kuçägi vi, şımä yoroşuğlu vi! – yipä nı Seyranır suncu boh´lu havascizın ugunda dida kılar sirqhir ni güğerçinbö täräfcoxun turğäci.

Seyranır ugunda adä nı güğerçinbö bodä tuğäci:

– Adä, irah˝ şımä marağlu quşri vi!

Anda adä, diyesen, Seyrano quş h´ovoqhuyekir narazivni:

– Axı ucärekir şi xeyir quşxari? Ucärızın meşğul yıx´är havayi cıgacä vaxt yoroğuvi.

– Va˚a, adä, – yıpä nı Seyranız ugunda adä inandırmi si´i yıkän säx´äci, – zäz has´är, güğerçin lah˝ki faydalu, ham ma marağlu quşi.

Seyran güğerçinbö növrekir, acäro xeyircekir h˝arqhuyezin andä adärı marağcızın anoxun irh˝aravni:

– Väz ucär heyer has´äri?

Seyranır quşra baräcä suxo kitabär ugunda adä h´ükeci. Adärı Seyran nä tariflemi si´irci, nä madanlämi si´irci.

Ulu ixtilatcä h´adar säd qadar yoç´uci. Säd yığ teneffüsce vaxtına Seyranır mektebco kalidorcä ugo hambäzärızın ixtilat si´ira qet´ilivni. Bixas ugunda adäo yavaş-yavaş yumurbezinqal laxan laxan qeç´i irqhaci. Ad, fikirli irqhiravni.

Seyran dıxtä ana qabağcä qaç´uci.

Adärı: "Vın zın direktorco utağcä tuğ!" – yıpäci.

Vez has´är, hadiserber şımä davam yıxära?

Hadiserbö xakilic düşünmi yıx´ärcız plancekir istifade sü´ürde.

PLAN

1. Adäo direkturcizın gürüşmi yıx´är
2. Adäo Seyrano təlim-terbiyecizın maraqlanmi yıx´är
3. Direkturco Seyranä baräcä müsbət fikirber
4. Mektebce "Vez quşri yıxän säx´a" turuna guşe yeretmi si´i Seyrana qudğu
5. Adäo nuğa yıx´är

Zeng qup´t´uci. Seyran set´t´eh˝ir ni sinifce vix´ici. Hil ano pitin narahat duyğurber nä heyecanber nuğa yıx´ärcä, mat´ım lah˝ki havascızın çalışmi yıx´ärcä çovurmi säx´äci.

Mirze İbrahimov

2. Metn elmi, yuxsä bedii metni? Vö fikirber izah si´irde.

3. Sualbekir sunciyez metnce cuğab q´axu yux´ora:

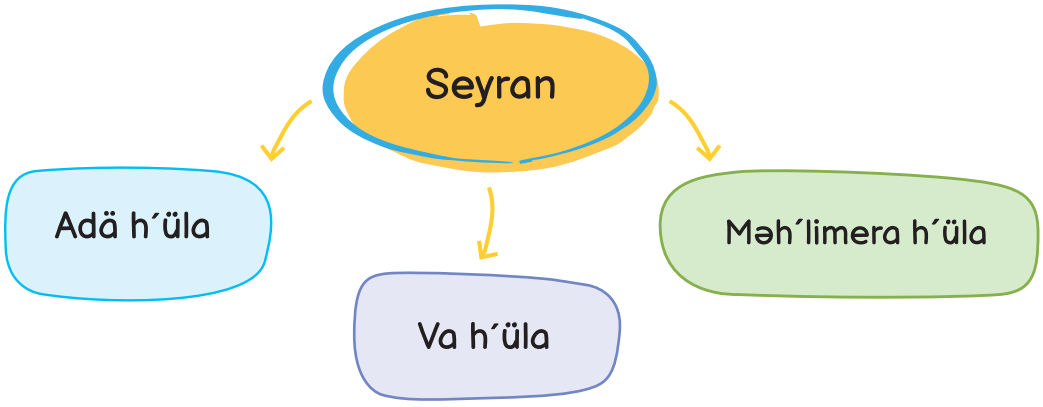
A) Gügerçinco halci faydarber vi?
C) Adä çoxun mektebce nah´rä si´irivni?
D) Gügerçin ça güre sülh quşi h˝isab yux´ori?
E) Adä şımat´i mektebce qüx´ücnü?

4. Metnce güre Seyrana baräcä yıpä yıx´ära:

1. Salığalu vi.
2. Yaradıcı vi.
3. Dersimer vın yu´u, h´ari suxus´ur däd.
4. Adärı ana inam h´öşxür däb.
5. Ugo məh´limeriz ad lah˝ki yıkäci.
6. Pitindez nümunevi h´ayelcımä has´äri.
7. Çalışqani.
8. Adärı ana inam h´öşxürü.

5. Sxemce güre h˝abarq´adä.

6. Vez has´är, adä quşra qanşär laqeydni? Halci hadisecir adä fikir degişmi sü´ürcü?

7. Yıvä ç´elbekir istifade si´ira nı k´ibesti metn tertib sü´ürde.

Tabh´at	quşri	dimeli	bitkirber	canlu
yin	lazım yıx´är	ziyanyus´u	qurumi si´i	
darmanco bitkirber	halbättä	qet´i dex´era		
yeşetmi si´i	noq´	x´äd	dan	duğurdänki nı

5 Uzoq´ol där

1. Metn rulbezin duz intonasiyacizın suxoda.

Qe Altay bäbärı uga neverber mişece h´absiliz tubğocni. Hil acber ebsil k´ulcä qubaşxaravni.

Bixas anız därimber et´e nı läp rixa qırağcä su-sunciye h´a-da qıs´ä eye itxaci. Halädämcä ad qet´ilci. Läp derincer säb ah˝ qoxuci.

Bäbä sädke ma h´urän h´üx´ücü. Mah´lım säx´äci ki, yot´u dä-rimber q´acira feyix´ın yıdäx´är cıgarbez k´ınacmä h˝ak´anä yus´uri.

Altay bäbä tabh´atco vurğun veh´iye gürece därimbö yorot´u hiç q´abul si´ir yıx´är dädni. Muradır yop´t´u dära uga xab qith˝aci. Däro yop´t´u cıgacär suzulmi yux´or şire ana xaba yayilmi sox´oci. Uga icin ugunda bäbäoxun süqhürnü:

– Bäbä, uc şi vi?

Altay bäbärı säd qadar dir cuğab yıväci:

– Däro h´ülec x´ädi. Yop´t´u har suncu därır üsyan sü´üra nı h´ülec x´äd axıtmi si´iri.

Meryamır xabar qenci:

– Där ın uzoq´ol bägäm?

– Halbättä. İdmerox h´ülec xäd veyiye qeydece, därimböxun ın h´ülec x´ad vi. Tabh´atcız hulu cüre ziyan yus´u gına sayilmi yıx´äri.

2. Şikilce nä metnce aräcä halci ferq vi?

3. Vez has´är, därimber, duğurdänki nı, uzaq´al bägäm?

4. Metnce güre yıpä yıx´ära:

A) Därimber in canlu vi.
B) Därimber yot´u yıx´ära.
C) Bäbärı därimber yorot´undovon herk´i ç´eliber yu´uri.
D) Bäbä yot´u därimba laqeyd yanaşmi yıx´äri.

5. Duz nä ç´ir fikirber yuzağcä qah´adä.

- Altay bäbä sert nä telebkari.
- Altay bäbä tabh´atco vurğuni.
- Bäbärı h´ayelber tabh´at qurumi si´iye nah´rä sib´iri.
- Muradız därimber yıkä däd.
- Däro uzoq´ol Meryamır xabar qoni.
- Bäbärı et´e därimber maşınce qıs´äz yortur däd.

6. Vez metnciz şımäc tur qusu yıkäcni?

7. Metncizın halci fikir çüröq´ürü?

8. Däro mezizın vin idmera müraciet si´i säbkäcinän, vin andovon şi yu´uvni?

9. Tabh´at qurumi si´iyez şi si´i lazım veh´i däro budağära yezmi si´irde.

Luğat

Sıra	Budanu meza	Azarbaycanco meza
1	ac	o əvəzliyi (IV sinif – cansız varlıq)
2	ad	o əvəzliyi (I və III sinif – kişi və qız, eləcə də heyvan və quşlar)
3	adır	o əvəzliyi (II sinif – qadın)
4	axur	yuxu
5	barxudä	sahib, yiyə
6	bazgärän	bəzən
7	bixas	qəflətən, birdən
8	conqolber	tonqallar
9	cürebecüre	müxtəlif
10	çeşmeğ	eynək, gözlük
11	çi	bu il
12	çögen	qabarıq
13	darya	dəniz
14	dästä	1. dəstə; 2. qulp; 3. dəstək
15	dıxantär	tezdən, erkən
16	färzänd	övlad
17	fu	çörək
18	gärän-gärän	tez-tez, təkrarən, hər dəfə
19	gärdän	boyun
20	giricer	həyətlər
21	habä	ata

22	haçke	hər şey
23	halmä	belə, elə, bu cür, o cür
24	hüttüşün	heç kəs
25	x´äcreciyo yığ	yay günü
26	xabsurqhu	məhəccər
27	xa-h´urän	ətrafında
28	igiduväl	igidlik
29	ixtilat	söhbət
30	illaki	xüsusən
31	kahaluväl	tənbəllik
32	kembil	kərpic
33	kilacära	sonralar, sonrakı dövrlər
34	qarayaz	yaz fəsli
35	qul	buğda
36	qullä	nohur, göl, suyu yığılıb qalan yer
37	laxan	yuxarıya
38	lımäd	elə
39	luzu icin	ağbəniz, ağ üzlü
40	mağ	nağıl
41	mitker	toy
42	muk	buz
43	noq´	torpaq
44	nuğa	şad, sevinən
45	nusu	pendir
46	pämäcar	səhər

47	pänä	mağara
48	pıspağa	tısbağa
49	roşutkä	dəmir tor
50	säduväl	birlik
51	sağlamuväl	sağlamlıq
52	sättä	yalnız, ancaq, təkcə
53	suftäki	İlk, birinci, başlanğıc
54	suxozker	oxudan əvvəl, oxudan qabaq
55	sundäz	birinə
56	şaduväl	şadlıq
57	şevecmäd	şəvə kimi qapqara
58	şi	nə
59	temizuväl	təmizlik
60	tonuc fu	təndir çörəyi
61	turbä	boru
62	ucağ qunox´u	ocaq (IV sinif) qalamaq, alışdırmaq, yandırmaq
63	ulkä	ölkə
64	uzoq´ol	ağlamaq (III sinif; uzaq´al – I və IV sinif, uzalq´al – II sinif feili)
65	virağ	günəş
66	vot´onku	yoğurmaq
67	yağı	düşmən
68	yaşıluväl	yaşıllıq
69	yiz	qar
70	zınza barächä	özüm haqqında

Buraxılış məlumatı

BUDUQ DİLİ 3

Ümumi təhsil müəssisələrinin 3-cü sinifləri üçün
Buduq dili fənni üzrə
DƏRSLİK

Tərtibçi heyət:

Müəlliflər: **Adıgözəl Hacıyev**
Qismət Hacıyev
Faiq Həsənov

Layihə rəhbəri **Samirə Bektaşi**

Buraxılışa məsul **Rafiq Kazımov**
Dizayner və səhifələyici **Sufi Səfərli**
Texniki redaktor **Sevinc Yusifova**
Baş redaktor **Samirə Bektaşi**
Texniki direktor **Allahverdi Kərimov**
Nəşriyyat direktoru **Sevil İsmayılova**

Dərslikdə istifadə olunan vizual materiallar
süni intellekt texnologiyalarından istifadə edilməklə hazırlanmış
və mütəxəssislər tərəfindən yoxlanılmışdır.

© "Şərq-Qərb" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti

Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyinin qrif nömrəsi:

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və
yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq,
elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Hesab-nəşriyyat həcmi 8,5. Fiziki çap vərəqi 12. Formatı 57x82 1/8.
Kəsimdən sonra ölçüsü: 195x275. Səhifə sayı 96.
Şriftin adı və ölçüsü: məktəb qarnituru 10-12. Ofset kağızı. Ofset çapı.
Sifariş . Tiraj . Pulsuz. Bakı – 2026

Çapa imzalandığı tarix:

Çap məhsulunu nəşr edən:
"Şərq-Qərb" ASC
(Bakı, AZ1143, Hüseyn Cavid pr., 111)

Çap məhsulunu istehsal edən:

Pulsuz

Əziz məktəbli!

Bu dərslik sizə Azərbaycan dövləti tərəfindən bir dərs ilində istifadə üçün verilir.

O, dərs ili müddətində nəzərdə tutulmuş bilikləri qazanmaq üçün sizə etibarlı dost və yardımçı olacaq.

İnanırıq ki, siz də bu dərsliyə məhəbbətlə yanaşacaq, onu zədələnmələrdən qoruyacaq, təmiz və səliqəli saxlayacaqsınız ki, növbəti dərs ilində digər məktəbli yoldaşınız ondan sizin kimi rahat istifadə edə bilsin.

Sizə təhsildə uğurlar arzulayırıq!

